

Politikai
röpiratok.

18.

18
130

1

KERKAPOLY

AZ

ÚJ PÉNZÜGYMINISZTER

TOLLRAJZ

KÖZLI

CAROLUS

(*Leótvös Károly*)

6.

PEST, 1870

AIGNER LAJOS.

D^É BALLAGI GÉZA.

ELŐSZÓ.

É mű hirlapi közlésre, tárczacikkül vala szánya, de hosszabb lett, mint szerzője gondolá s mint a szerkesztő, kinek szánya volt, elfogadhatta volna. Azért lón külön füzetben kiadva.

Szerzőjének nem állt szándékában Kerkapoly cselekvénydús életét sem rendszeresen megírni, sem műveit s politikai szereplését megbirdlni. Egyikhez sem volt sem alkalma, sem tehetsége.

Egyszerü tollrajz az egész s nincs más célja, mint Kerkapoly multjának s egyéniségének megismerésére némi adatokkal szolgálni.

Szerző csak arra figyelt különösen, hogy az adatok s a szájba adott szavak akként közöltesse, a mint történetek s kimondattak.

A jellemzéseknél saját egyéni nézetét követte. Csalódhatott is, mert ő nem fővárosi lakos

s ilyen nem is volt soha, — naponkénti érintkezésben tehát nem lehetett a műben megnevezett egyénekkal. De forrásai biztosak valának.

E műről Kerkapoly előzőleg semmit sem tudott s lehet, hogy szerzőjét sem tudja egyhamar eltalálni. Régebbi tanítványainak egyike az, ki a keblében élő hála és tisztelet mély érzétének akart e művel hangot adni.

Bizonyos oldalról jöhető kicsinyes gyanúsítások ellenében ennyit szükségesnek tartott megjegyezni

A SZERZŐ.

Mire e sorok napvilágot látnak, Magyarország pénzügyéri széke Kerkapoly Károly által fog betöltetni s Kossuth Lajos és Lónyay Menyhért után a harmadik, kifogástalan törvényességű pénzügyminiszter Kerkapoly leend. Vagy azért, mert a pénzügyéri állomás különös szakképzettséget s szorgalmat igényel, vagy a véletlen játékból ez állomáson főrendi tag nem volt még ez ideig s Duscheket is ide számítva, ezt eddigelé köznemesi családok sarjai foglalák el. S ha az ellenzék többségre jutna, egyelőre úgy látszik, ő sem főrendi tagot jelölne ki ez állomásra.

A nemzet ismerni óhajtja főembereit s különösen kormánya vezértagjait nemcsak hivatalos és ünnepi, hanem hétköznapi és magánöltönyükben is. S Kerkapoly levén az, kit legkevésbbé ismernek az időszakai sajtó s a pesti körök apróbb rangú tagjai, ő levén az, kiről ennél fogva sok-

oldalul s roppant terjedelmű munkássága daczára is, kevés hirlapi közlemény jő napvilágra s végre „együtt lakva ismerjük meg egymást“ mondván a közpéldabeszéd: némely apróbb ismertető jellemvonásokat fogunk róla közleni, melyek nyomán tán az is bepillanthat e zárkózott kedélyű államférfi lelkületébe, ki őt soha nem látta, vagy a ki az ismeretlenség s a hivatal feszélyében találkozván vele, az előítéletek seregével tellett el irányában.

Kezdjük nevén. A lapok őt általában „Kerka-polyi“ néven nevezik — pedig hibásan, mert sem ő maga irodalmi műveinél, sem családjá, sem Zala-, Veszprém- és Somogyvármegyében a köznép e szót soha nem használta, hanem használták folyton a „Kerka-poly“ szót. Azért valódi nevének csak ez tekinthető. Néhol, különösen Zala- és Somogyvármegyében a köznép „Kapolty“ néven nevezi rövidítéssel a család tagjait — szintén hibásan.

Családja zalavármegyecinek tekinthető, noha ő Veszprémvármegyében Szent-Gálon született, a hirneves szentgáli királyi vadászok s kortesek lakó-helyén. Kisdéd gyermekéveit leginkább itt tölté el s a zordon vidék s a zordonabb éghajlat valószínűleg befolyással voltak arra, hogy gon-

dolgozása önmagára irányult, kedélye zárkózott s lelkülete a függetlenség minden kellékével fölruházott legyen. A kollégiumi évek alatt, szülőinek szerény vagyoni állásánál fogva, önerejére kelle támaszkodni s e körülmény korán fejleszté benne a céljaismerő, férfias, komoly öntevékenységset. Vallása: rideg kalvinismus, tanulmánya: a hegeli bölcészet kérérlhetlen rendszere volt — mindez csak oda hatott, hogy benne az ész háttérbe szorítsa a szellem minden egyéb mozgékonyágát.

Verset soha nem irt, a zenének egyetlen nemét is soha nem gyakorlá, a művészet iránt, bár fogékony vala, soha nem lelkesült. Úgy tetszik, soha nem volt fiatal ember s az élet tavasza benyomástalanul röppent el feje fölött. Bor, játék, társas öröömök s a szép-nem bája soha nem voltak rá ingerlő hatással.

A negyvenes évek, a nemzeti ujjászületés öröömnapjai, a nagy férfiak és nagy eszmék olympi küzdelmei fölvillanyozák az ifjui lelkeket. Kerka-poly ekkor végezé Pápán iskoláit. S mig tanuló és kortársai, Jókai, Petőfi, Orlai Petrics a múzsák oltarán éleszték az áldozat tüzét, mig Csengery, Kemény Zsigmond s többen a hasonkoruak közül már hatalmasan belevegyültek a politika iro-

dalmi harczaiba: Kerkapoly félrevonult zajtól, tömegtől, fővárostól s a politika izgalmaitól s élt akkor még szűkkörű tanulmányainak, de annál mélyebb gondolatainak. A pápai képző-társulat érdemkönyvében van egy ifjúkori dolgozata, mely az olasz festészeti iskolák fejlődését bölcsészetiileg tárgyalja. Ekkor lehetett tán 20 éves s midőn képzelete a művészethez vonzá, elméje akkor is a bölcsészeti elemekkel táplálkozott.

Iskolái végeztével mint fiatal ügyvéd elvonult Zalavármegyébe. Itt remélt magának pályát nyitni, hol nagybátyjának, a több ideig volt alispánnak neve kedvező volt rá nézve. De itt is kevés életjelet adott és sem a női, sem a vadász, sem a kortes társaságokat nem hajhászván, alig méltaták valamire a komoly, okoskodó fiatal embert. De Deák Ferencz itt ismeré meg őt s attól kezdve figyelmét soha se voná le róla. De Kerkapolyban is erős maig is a visszaemlékezés öröme és hálaérzete s 1865-ben e sorok írójának egész gyermekes örömmel és dicsekedéssel beszélt Deák akkori figyelméről.

A forradalom egy részét külföldön s leginkább Berlinben tölté. Érdekes e korból azon megjegyzése:

„Ha én Görgey volnék, nem ostromolnám Budát, hanem a helyett Bécsbe mennék, fölállítanám ott első nap a birodalmi kormányt, másodnap összehívnam az alkotmányozó gyűlést s a legszabadabb elvű alkotmányt kihirdetném s harmadnap elrendelném a magyar sereg számára a legszélesebb mérvű ujonczozást.“

Ekkor alig gondolta még, hogy 20 év mulva Bécsben ő kuszálja össze az osztrák hadsereg slendrián rendszerét s rendezze és mintegy teremtsen a magyar honvédséget.

Berlin légköre teljesen megfélelt vágyainak. A porosz munkásság, a porosz tudományosság s Hegel rendszerének a rideg dialektika fonálán függő mindensége épen alkalmas volt tudomány-szomjának kielégítésére. Neki is feküdt kedvencz tanulmányának, a bölcészetnek annyira, hogy midőn egy vagy két év mulva Pápán a bölcészeti tanszéket elfoglalta, előadásai után a tudománynak közellévő barátjai által tüneményként üdvözöltetett.

Beszélik, hogy tanári széke elfoglalásakor a superintendencia kikötötte azt, hogy hegeli bölcészetet előadnia nem szabad — ő viszont föltételül köté, hogy csak azt fog előadni, ellenkező esetre a tanárságot nem vállalja el. A vita heves

volt, de győzött az öreg urak ellenében, s innen ered már azon feszély s némileg ellenszenv, melyet a jó öreg esperes urak egészen soha se tudtak levetközni irányában. E feszély később nyílt kitörésre is jött, de ismét csak ő lőn a diadalmas.

Annyi kétségtelen, hogy alkut nem tűrő határozott föllépése s lángelméjének és végetlen tudományának ellenállhatlan fensőbbsege nem valának a legalkalmasabb tulajdonok őt rokonszenvenné tenni. Legjobb kifejezést adott ennek egy pápai jó öreg gombkötő mester.

Kerkapoly ugyanis egy alkalommal pár évig városi bizottmányi tag vagy képviselő volt. A legközelebbi restauratio alkalmával azonban kihagyták a képviselők közül, s midőn e miatt szemrehányást tett valaki az öreg gombkötő mesternek, ez nyugodt lélekkel így felelt:

„Bizony, uramöcsém, nem is szenvedünk meg mi magunk között olyan embert, a kit soha se tudunk megczáfolni.“

Tanítványai sok ideig nem tudtak tisztába jönni sem magával, sem tudományával.

Fiatalsága miatt hiányoztak benne az öregkor azon jó tisztos tulajdonai, melyek mintegy provokálják a gyermeki bizalom és tiszteletérzetét és soha föl nem viduló komolysága nem

engedé, hogy tanítványai, mint csaknem hasonkoruak, benne bizalmas jó barátira ismerjenek. Azt hitték: büszke, gögös — pedig csak kötelmein csüngő, hideg és zárkózott volt.

Hanem tudománya — az már egészen kétségbe ejté őket.

A hegeli bölcsészet még önhazájában, Németországban sem engedi magát alaposan elsajátítani tüzetes gondolkodás és szorgalmas tanulmány nélkül, pedig e rendszer műszavai s hogy úgy mondjam, mûgondolatai ott már átmentek a közéletbe, átkölcsönöztek minden tudományág által s naponként használtatnak az időszaki sajtó hasábjain is. Itt hát a tanulónak a nyelvezettel, mint jól ismerttel, nem kell megbirkózni.

Mi másként van nálunk! A magyar ember a tisztán elméleti tanulmányt soha nem kedvelte különös előszeretettel. Egyes konkrét kérdéseknek mélyére szeretett ugyan hatolni, de lustasága, ázsiai természete, a politika mindennapi háztartásával való elfoglaltsága soha nem engedé, hogy az eszmék rendszerét, az egész észtant végig tanulmányozza. Szalay László a hegeli eszmék világánál tárgyalta a negyvenes évek alatt a nagy napi kérdéseket, nem is melegedett föl iránta a magyar közönség mindaddig, míg csak

Magyarország történetét meg nem írta. Ebben is nagyrészt a tárgy kölcsönzé az író iránti előszeretetet.

S aztán nálunk is a hegeli bölcsészet ép úgy megkivánta a neki megfelelő saját nyelvezetet, mint e nélkül maga Hegel sem adhatá elő tudományát.

Ám e nyelvet meg kellett teremteni, mert Kerkapoly előtt nálunk a hegelizmus csak ostromoltatott nagy figyelemmel, de irodalmilag vagy tanszékileg egészben épen nem műveltetett.

Kerkapoly megteremté a szükséges nyelvezetet, még pedig hamarosan, úgy hogy két év alatt az egész hegeli rendszert megírta, elkészítvén a Metaphysika, Logika, Természettan, Lélektan, Észjog, Világtörténet, Szépműtan, Vallástan bölcsészetét s a Bölcsészet Általános Történelmét. Szükség volt a gyors munkára, mert előadásaihoz tankönyv nem volt található.

Kerkapoly előtt a nyelvezet megalkotásánál csak egy cél lebegett: úgy rakni össze a szükséges szavakat, hogy a mondat se többet, se kevesebbet ne fejezzon ki, mint épen a kifejezendő gondolatot. A nyelv geniusa s szépműtani igényei általa számba nem vétettek. Hiba, melytől irataiban megszabadulni maig sem tudott, noha

ma már e körülményeket is tüzetes figyelmére méltatja.

Olvassa el bárki „Tiszta Észtan” című művét, mely 1863-ban megjelent, látni fogja, hogy ebben a nyelvezet ép oly szabatos, mint a tan, melyet hirdet — de tapasztalni fogja, hogy ép oly nehéz is. Hegelnek vagy Erdmannak német nyelve ez, magyar szavakból és magyar ragozással. Annyira sikerült e nyelvet magyarra átültetnie, hogy egy tanítványa, ki annyira sem birt a német nyelvvel, hogy a hirlapokat olvashatta volna, meglehetősen kényelemmel volt képes Kerkapoly után Hegel műveit vagy Erdman Logikáját olvasgatni.

Előadási élő nyelve szabatosság tekintetében hasonlít irodalmi nyelvéhez. Ki őt még tanteremben, valamely nehéz tárgy fejtegetésében nem hallgatta, annak alig lehet fogalma a gyors és szabatos előadásról. Csak is a szabatosság az, mely előadását hasonlóvá teszi irataihoz, mert különben előadásában a legválasztékosabb szavakkal él s a legtisztább magyar nyelven beszél, soha nem akadozva, soha egyetlen szót nem ismételve, mintha csak könyvből olvasna föl.

Előadása a gyorsaság, a gondolat és nyelvtisztaság tekintetében messze túlhaladja azt, mit

Kautznál és Paulernál is méltán bámulnak hallgatóik. Ha valaha megérjük azt, hogy az egyetemen előadásokat tartand s fejtegetni fogja nem az országgyűlési konkrét és szakadozott kérdéseket, hanem az államtudomány és nemzetgazdászati általános eszméit; ha majd nem kell polemizálnia, hanem az eszmék rendszerét akadálytalanul végig vezetnie: akkor fogjuk még egész nagyságában élvezhetni tudományának kimeríthetetlen mélysége mellett előadási roppant képességét. Annyira meglepő ez, hogy semmi se szolgál akadályul, hogy előadásai, melyekre egyébiránt soha nem készül, gyorsírói jegyzet után azonnal sajtó alá adassanak. S meg vagyok győződve, hogy e munkák nemcsak az ő legszebb művei leendnek, hanem egyáltalán figyelmet fognak gerjeszteni külföldön is.

De előadásának s illetőleg beszédjének azonszédületes gyorsasága, melyért országgyűlési szónoklatait is megróvják, nem engedé, hogy tanítványai a különben is újdonszerű s nehéz tantárgyat kellőleg megértsék s megkedveljék. A tanítványok kedélye folyton lázzadozott azon tanár ellen, ki alkut soha nem tűrt, ki rideg volt, mint rendszere s kinek nagyterjedelmű, de ércztelen, tompa hangja alig volt képes a ma-

gasztos eszméket a hallgatók agyába bevezetni.

Előadásait kezdetben tanártársai is hallgatták hébe-hóba. Különösen Tarczy Lajosról beszél, ki Kerkapolynak tanára volt s ki ennek épen a hegeli bölcsészetet is előadá, hogy egykor, midőn Kerkapoly előadásáról kijött volna, ekként nyilatkozott:

„Én tanítottam ugyan Kerkapolynak a hegeli bölcsészetet, de magam nem értettem, most már Kerkapoly tanít engem rá, hanem az igaz, hogy most már úgy se értem, mint azelőtt.“

Ha igaz ez adoma, melyben több az élcz, mint a komoly, úgy híven jellemzi Kerkapoly első előadásait.

És mégis tanártársai közt egy sem volt, ki iránt mélyebb s általánosabb lett volna a tisztelet, mint Kerkapoly iránt. De tanítványai közt hozzá méltó eddig még egy sem találkozott. S midőn egykor én e körülményt fölemlítém előtte, így felelt rá:

„Nincs önnek igaza, 15 év alatt találkozott két jeles tanítványom, Peti József és Molnár Aladár, s ha csak egy találkozott volna, azt is elégnek tartanám.“

Az igaz, Peti József kitünő elme volt s mint

a pesti ref. főiskola tanára ifju korban halt meg, hagyván maga után egy nagy reményekre jogosító kitünő észteni értekezést. Mind ő, mind Molnár Aladár Kerkapolytól örökölték a tudomány szerelmét. Utóbbi most a közoktatási miniszteriumnál osztálytanácsos s már több év óta akadémiai levelező tag. Megjelentek tőle több apró értekezésen kívül „A magyar alkotmány történeti kifejlődése“, eddig csonka mű; továbbá „A psychologia vázlatja Erdman J. Eduard után“, végre fordításban „Erdman psychologiai levelei“.

Bizton állitható, hogy Kerkapoly már 1852-ben készen volt bölcészeti tanulmányaival. Legalább kéziratait ettől kezdve érdemileg nem változtatá, az Ismerettant és Gondolattant kivéve. S épen ezért feltünő, hogy nyomtatás alá csak 1859-ben adott munkát s akkor is történetit, köz-tudomásu levén, hogy a történet csak mellékes tárgyát képezi tanulmányainak s hogy főfigyelmét inkább a Metaphysikára, Logikára s Psychologiára fordítja.

Mi az oka ez eljárásnak, mely különben a „nonum prematur in annum“ elvének szigoru alkalmazása, arra nézve néhány körülmény fölvilágosítást ad.

Történt egykor, hogy Kerkapoly előadásra

menvén, egyik tanítványának borzas fejét látja a főiskola emeleti ablakából a piacra kikandikálni. Megjegyzendő, hogy ezt s az iskola falai közti dohányzást legkevésbé szenvedheté.

Bejövén a terembe, miután épen censurák ideje volt, a piacra kandikáló fiatal embert fölhívja, hogy beszéljen a metaphysikából „az egyről“.

A fiatal ember semmit vagy keveset tudott felelni s midőn e miatt szemrehányólag azon kérdés intéztetett hozzá: miért nem tanulta meg? ekként felelt:

„Bocsánatot kérek, hogy nem tudom, pedig olvasgattam.“

„S hányszor olvasta el?“ kérdé Kerkapoly.

„Elolvastam kétszer is“, volt rá a felelet.

„Kétszer? — mond emeltebb hangon Kerkapoly — csak kétszer olvasta el s már azt hitte, tudni fogja? Én e tárgyat két hétig mindig tanultam, vele feküdtem, vele keltem, ételem, italom vele költöttem el s ha sétáltam, ha társaságban voltam, akkor is róla gondolkodtam s csak akkor mertem magamnak megvallani, hogy talán már megtanultam. És ön kétszeri elolvasást elégnek tart? Nem hiába nézegetett ön ki a piacra — mindjárt gondoltam, hol éretlen káposztafej

lóg ki a padláslyukon, rossz bort mérnek ottan.“

Mellékesen megjegyzem, hogy szemrehányásai között ez s az ilyesféle volt a legerősebb, a mi a kollégiumi régi modorhoz képest a lehető legszelidebb volt. De tanítványai közt a csak valamire való is rettegett az ilyes szemrehányást magára vonni.

E kijelentése, melynek őszinteségében semmi ok sincs kételkedni, azt engedi következtetni, hogy ő, mielőtt munkái kiadására elszánta volna magát, nemcsak az „egy“ fogalmát, hanem az egész roppant rendszert ekként tanulmányozá át.

Báró Eötvös Józsefnek a „Nemzetiségi kérdés“-t tárgyazó röpirata, ha jól emlékszem, 1865 végén vagy 1866 elején megjelenvén, e fölött b. Eötvös és Kerkapoly között eszmecsere váltatott 1866 tavaszán a Körben. B. Eötvöst meglepték Kerkapolynak — kit még egészen alig ismert — övétől eltérő s mégis alaposnak látszó elvei és nézetei s kifejezé azt, ha e nézeteket és elveket papírra teszi, kész azokat saját lapjában, a „Politikai Hetilap“-ban közzé tenni.

Kerkapoly ennél fogva hozzáfogott a „Nemzetiségi kérdés“ című hirlapi cikksorozat-

hoz, mely a „Publicistikai dolgozatok“ 28-dik s következő lapjain másodszer kiadatott, s csakhamar megirt két cikket.

Ezt azonban nem adá át rögtön b. Eötvösnek, hanem közbejövén az országgyűlésnek a husvétii ünnepek miatt felfüggesztése s illetőleg elnapolása, haza ment Pápara s a kéziratot is magával vitte.

Ez alkalommal egykor meglátogattam s kertjében fa alatt padon üldögélve találtam, a mint kézíratait olvasgatá.

„Jöjjön... jöjjön — szólt — olvassa el ez iratokat s mondja el rólok észrevételeit.“

Tudtam, hogy észrevételeimre sokat nem ad, nem is adhat, de mint volt tanítványa, az iratokat nagy figyelemmel átolvastam s miután tartalmuk egybehangzott azon nézetekkel, melyeknek még mint tanárom adott kifejezést s melyek emlékezetemben meglehetősen megmaradtak, csak helyeslésemet fejezhettem ki.

„Lássá pedig — szólt — nekem nem tetszenek s újra fogom őket kidolgozni.“

„Kár lesz — felelém — mert a hirlapi cikk nagy közönségnek való, a nagy közönségnek pedig ez is eléggé nehézkes s minél nagyobb figyelemmel fogja kidolgozni, annál nehézkesebbé

válik. Én, ha ön helyzetében volnék, hirlapok számára soha sem irnám, hanem valamely gyorsírónak tollba mondanám a cikkeket s meg vagyok győződve, akkor volnának azok a legkedvesebbek.“

„Igaz — mondá — nekem nincs könyved irányom, de azon túlteszem magam. Ki komolyan akar a tárggyal foglalkozni, annak jó az én irányom is, azokra pedig, kik a nehéz kérdésekkel csak mulatni akarnak, nem vagyok semmi tekintettel, az ő kedvükért irányomat terjengővé s nézeteimet felületesekké nem teszem.“

Elhallgattam. Igaza van, gondolám s eszembe jutott azon végetlen űr, mely őt a napi sajtó legtöbb napszámosától elválasztja.

Szokása volt Kerkapolynak, hogy tantárgyai előadása közben gyakran hozott föl hasonlítvány magyar tankönyveket s az illető passusokat felolvastatván, pontról pontra kifejté azok tévességét vagy a fogalmazás közbeni könyelműséget s így gyakran az ellennézet megczáfolásával deríté föl saját helyesebb nézetét. Különösen a Logikánál Beck-nek magyarra fordított Logikája volt az, melyet szeretett bünbaknak felhozni azon okból, mert felgymnasiumi használatra ez volt országszerte elfogadva.

Mikor a Politikát előadta. különös figyelmet fordított az állam fogalmának helyes meghatározására s több órán keresztül csak erről beszélt. Az órák egyikén felolvastatá Kautz „Politiká“-jának azon fejezetét, melyben az állam fogalmáról van szó s pontonként mutatá ki szerző tévedéseit.

Engem Kautz „Politiká“-jában különösen azon körülmény lepett meg, hogy szerző temérdek íróra hivatkozik tételeinek erősségére. Föltettem hát magamban, hogy a hivatkozott írók neveit alphabet szerint kiírom s összeszámolom. Az eredmény az volt, hogy csak az első füzetben 598 író neve fordul elő, köztök nagy számmal a legellentétesebb elvek képviselői. E methodust én akkori eszemmel nem helyeseltem s ez iránti észrevételeimet közöltem Kerkapolyval. Ő ekként felelt:

„Tapasztaltam, hogy a mi papjaink, t. i. a kálvinisták, legnagyobb részben csak addig tanulnak s haladnak a korral. mig az iskolából kikerülnek, azon túl családélet, gazdaság s más egyéb a legnagyobb részét elvonja a tanulástól. Egykor, többen levén közölök együtt, megszólítám őket s figyelmeztetém e körülmény sajnós voltára. Ők azt felelék, tanulnának ők szívesen, de nincs pénzük, hogy maguknak az ujjabb-ujabb

könyveket megszerezhessek. Nem is szükség, mondám, annyi pénzük mindig van, hogy egy évben egy könyvet megvehessenek, már pedig ha valaki egy évig tanulmányoz lelkiismeretesen egy jó tudományos könyvet, bizony többet tanul, mintha ötvenet olvasgatna azon idő alatt.“

S aztán felém fordulva, mondá:

„Önnek is azt tanácslom, ha alapos tudományra akar szert tenni, olvasson keveset s gondolkodjék sokat s többre megy, mintha Kautznak mind az 598 auktorát könyv nélkül megtanulja. E methodust én soha se bántam meg.“

Valóban, Kerkapoly soha se is használta a források nagy bőségét. „Tiszta Észtan“-ához, mely 1863-ban jelent meg két füzetben s mely szakművei közt legértékesebb, azt hiszem, Hegel művei mellett Erdman, Rosenkranz és Trendelenburgon kívül aligha használt másokat is. S ha netán érinté is más műveket, s leginkább nyelvünkön megjelenteket, ezt nem annyira a tudomány, mint tanítványai kedvéért tevé.

„Világtörténet“ czimű művéhez alig tiz, „Protestans Egyházalkotmány“ czimű művéhez alig tizenöt irót tanulmányozott, pedig mindkét munkában sokoldalú s nagyterjedelmű tárgyakat kezel.

Már e vonásokból is bizton következtethető, hogy művei megírásánál a lehető legnagyobb lelkiismeretességgel járt el. Semmi sem állt tőle távolabb, mint céltalan versenyzés vagy üres fitogtatásból tenni, írni, vagy közleni valamit. Egykor kérdém tőle, mi az oka annak, hogy Metaphysikáját és Logikáját oly későn, csak 15 évi tanulmány után adta ki, holott azok 12 évvel előbb megírt kézirataitól alig különböznek.

„Nem tudtam — ugymond — teljesen megnyugtatni magam, vajjon a Lényegtant, különösen a Különbözőség tanát a Metaphysikában jól dolgoztam-e ki s hasonló kételyeim voltak a Logikában az Itéletek tanánál is. Kételyeim nem oszlatták el a német bölcsészek művei s én művemben bizonyos hézagot éreztem s e miatt nem akartam világ elé bocsátani. Egykor azonban előadás közben véletlenül rájöttem a helyes gondolatra s a feltalálás örömeivel sietvén haza, rögtön sajtó alá rendezém irataimat.“

Annyira kényes volt még a sajtóhibákra is, hogy „Prot. Egyházalkotmány“ című művét pár sajtóhiba miatt nem akarta közrebocsátani akkor, mikor már 600 vagy 1000 példányban ki volt nyomatva. Napokig boszankodott e miatt s nem volt kedve a könyvet kezébe is venni.

Hasonló lelkiismeretességgel járt el kisebb értekezései körül is. Gondolom 1866-ban az akadémia egy kézirat megbirálásával bizta meg. A tárgy bölcsészeti volt, de a mű általában haszontalan vala. Birálata annyira kitünőnek találtatott, hogy b. Eötvös a birálat kedvéért a haszontalan mű kinyomatásának indítványozására érzé magát indíttatva.

S hasonlítsuk most hozzá bár legkitünőbb tanítványait. Peti József alig kezdő tanár korában már kiadott egy terjedelmes bölcsészeti értekezést. Tóth József, gondolom kecskeméti vagy nagy-kőrösi tanár — ki tanítványa volt szintén, de korán elhalt — hasonlólag sietett sajtóra bizni észtani értekezéseit. Molnár Aladár alig, vagy tán nem is végezte még iskoláit, vagy legalább a magyar jogot, már megkezdé „A magyar alkotmány történet“-ét kiadni s rögtön utána „A psychologia vázlatá“ című művét kibocsátá. Pedig az említettek egyike sem vádolható sem charlataneriával, sem egyéb irodalmi könnyelműséggel s a tudomány szerelme legalább vérükbe ment át.

S vajjon nem nevetni való dolog-e, midőn az időszaki sajtó kezelőinek tetemes része, — gyerkőczök, kik alig rugták le az iskola porát,—

kávéházi politikusok, kik egy szivarfüst alatt írják a vezércikkeket, — üzerek — kik Bécsig jártak s már ismerik a külföldet s ha Párisban voltak három napig egy kéjvonattal, már az amerikai társadalom titkairól adnak oktatást — neki esnek egy Deáknak, egy Kemény Zsigmondnak, egy Kerkapolynak, egy Ghyczynek s hosszú képpel, hosszabb vezércikkekkkel s kifogyhatlan verébsipogással czáfolgatják, ránczigálják, oktatják őket s példaképül hivatkoznak önnön nagyságukra s Angol-, Francia-, Oroszország s a tibeti fensík alkotmányos állapotára?

Midőn Kerkapoly „Világtörténet“ - e 1859-ben megjelent, e mű Deák Ferencz figyelemzetése folytán Pesten a magasabb irodalmi körökben figyelmet gerjesztett. Kerkapoly ez időtájban többszörösen tartózkodván Pesten, ajánlatot s illetőleg fölhívást kapott pár lap szerkesztőségétől, hogy írjon bírálatot s illetőleg recensiót, mint régebben nevezék, önnön magáját művéről — szívesen adnak neki tért. Kerkapoly nagyot nézett, látván azt, hogy ez is módja immár a reclamcsinálásnak. Természetesen ő elveté ez eszközt. Később párszor jó üzenet nevetett, ha e fölhívás eszébe jutott.

Ugyanez időtájban írta meg Pesten akade-

miai székkfoglaló beszédét. E nem nagy terjedelmű értekezés egyike legérdekesebb műveinek, noha a nagy közönség sajtósága irmodora s tárgyának a legködösebb hegeli műszavakba burkoltsága miatt egyáltalán nem élvezheti.

E mű, melynek címe: „A világtörténelem s az emberiség fajkülönbségei“, alapeszméje az, hogy miután a külön emberfajok vezérjellemei csupán a legmagasb vagyis kaukázai jelleg egyes fejlődési lépcsőzeteit képviselik, lehető, hogy lép-csőzeten nemcsak egyesek, hanem egész nemzetek is menjenek keresztül, lehető levén például, hogy néger jellegű nemzet mongollá, mongol jellegű kaukázivá fejlődjék szerencsés földrajzi viszonyok s a szellem megfeszített erejének segítségével. E lehetőséget megengedi az ész, de gyakorlati valósággá egy esetben vált még eddigelé, abban tudniillik, midőn a kétségtelen mongoljellegű hunmagyar nemzet kaukázivá fejlődött a nélkül, hogy nyelvének s erkölcsének nemzeti jellemét elhagyta, fölcserélte volna. Ez eszme egyike azoknak, melyek nyelvünkön soha s a külföldön is csak kevésbé s mostanában tárgyaltattak.

Hogy ennyi s ilyen irodalmi munkásság mellett Kerkapoly neve oly kevésbé jött forga-

lomba az időszaki sajtó börzójén s hogy személyisége általában csak kevesek előtt s kis körökben volt ismeretes: annak legfőbb oka természetesen az volt, hogy ő Pestnek soha sem vala állandó lakosa és hogy művei is nem Pesten jöttek sajtó alá. Ez utóbbi körülmény látszólag jelentéktelen ugyan, de a ki irodalmi viszonyainkkal ismerős, tudja, miként a vidéken megjelent művek már csak azért is, mert vidéken merészelték napvilágra jönni, félig-meddig bizton számíthatnak a bús feledékenység zajtalan halálára — ép úgy, mint a Bécsben megjelent észteni, történelmi s politikai művek egyáltalán nem számíthatnak a nagy német közönség pártolására.

Szóljunk kéziratban levő műveiről is Kerkapolyinak, miután föntebb már említettük, hogy ő tanársága kezdetén az egész hegeli rendszert kidolgozá.

Kéziratai közt sok tekintetben igen érdekes mű a „Közgazdaszat“ és „Nemzetgazdaszat“ című műve, melyet ő tankönyvül használt, míg a pápai jogakademiában tanárkodott 1860-tól 1867-ig. Amabban a társadalmi értéktermelés általános törvényeit elvontan, emebben ugyanazokat, mint az állami önállóság föltételeit tárgyalja. — amabban a társadalomról ál-

talában, emebben a társadalomról mint állami-
lag kikerekítetttről tanítván. E két műhöz, mint a
kettőnek kiegészítője, a „Közgazdászati törté-
nete“ csatlakozik.

Mikor irattak e művek, nincs róla biztos
tudomásom. Gyanum van azonban, hogy ezek
együttesen pályaműveknek voltak szánva akkor,
mikor egy időben népszerű nemzetgazdászati ké-
zikönyvre pályadíj volt kitűzve, de már arra nem
emlékezem, az akademiától-e vagy mástól? Ha-
sonló gyanum van a tekintetben is, hogy e mű-
vek elől Karvassynak hason tárgyú műve nyerte
el a pályakoszorút, de ezt sem tudom bizo-
nyosan.

Igaz, hogy Kerkapoly nagyon sokra képes
— e frázist a legnemesebb értelemben véve —
hanem tőle mégis vakmerőség volna arra vállal-
kozni, hogy valamely magvas és terjedelmes
tárgy fölött népszerű munkát írjon, noha va-
lamikor egy népszerű mezőgazdasági értekezése
csakugyan pályadíjat is nyert.

Általában Kerkapolynak nem kenyere a
népszerűség. Sem a közéletben, sem az iroda-
lomban, sem a politikában nem érti azon apróbb
mesterfogásokat, melyek a népszerűséget föl-
idézni nemcsak képesek, hanem szükségesek is.

Nemcsak nem érti, de nem is törekszik érteni. Elhatározásainál, cselekvései közben soha se jut eszébe, vajjon a népszerűség esélyei mellette vagy ellene hajlanak-e s vajjon mit szól eljárásához a világ? Előtte nincs más világ, mint az okos ember, nincs más érv, mint az észszerűség, nincs más nagyravágyás, mint használni, nincs más gyönyör, mint a munka. Ha bevégezheti munkáját, melyről meg van győződve, hogy észszerű, ha látja, hogy az hasznos s ha azok, kiket ő okos embereknek tart, elismerésüket így vagy amúgy kifejezik: teljesen meg van elégedve s többé vissza se gondol a bevégzettekre. Igaz, hogy azok, kiket ő okos embereknek tart, nagyon kevés számmal vannak. A jellemnek minden anyaga meg van benne ahhoz, hogy iszonyu forradalom esetén vagy a kedélyek teljes nyugalma közt tehetségének s egy nemzet erejének segélyével történeti nagyságra emelkedjék, de hogy ez lehető-e a mi időnkben, mely átmenetinek méltán neveztetik, mely éppen azért a bevégzett classicus jellemeknek nem kora, arra nem mernék bizton felelni.

A történeti nagysághoz nem elég a bevégzett jellem, nem elég a lángésznek ragyogó hatalma, nem elég még az ernyedetlen munkás-

ság sem. Mindez szükséges, de szükséges ezen kívül alkalom az alkotásra s az alkotott intézmények maradandósága, más szóval: tökéletes siker. Bem nagyobb szellem s nemesebb lélek, mint Washington. Mindkettő nemzetét akarta fölszabeditani, mindkettő katona volt. Amaz nagyobb lángelmével, emez nagyobb eredménnyel küzdé csatáit, ennek nagygyá lett, amannak elvérzett nemzete. Ez a béke idején státusférfi, amaz üldözött lón s míg emez holta napjáig rabszolgákkal művelteté földjeit, amaz minden nemzet legszentebb szabadságharczait végig harcolá. Washington mint hazájának gazdag polgára halt meg, Bem mint hazátlan bujdosó. S mert a siker Washingtoné, ő történeti nagyság, Bem elbukott — ő kalandor.

Kerkapoly egész munkásságát mint államférfi a jelen intézményeknek szenteli. Intézményeknek, melyek életrevalósága fölött pártra szakad a nemzet zöme s melyeket egyik párt a viszonyok kényszerű hatalma alatt, a másik azon hátsó gondolattal fogad el, hogy azokat a legelső alkalommal halomra döntendi. Az ilyen helyzet az utókor előtt törpévé teheti a legnagyobb szellemeket, elenyészhetvén a mű, melynek erejüket szentelék.

De messze tértem a tárgytól. Mentsen az, hogy nem rendszeres életrajzot, hanem csak egyszerű tollrajzot akarok adni.

Kerkapoly „Nemzetgazdászata“ nem népszerű munka s mint ilyennek én sem adnám a pályadíjat. De ha valaki mélyére akar hatolni a társadalmi kérdéseknek, a ki e kérdések észszerű összefüggését s mintegy megszakithatlan rendszerét akarja tanulmányozni: annak jobban ajánlom e mű olvasását, mint akár Karvassy, akár Kautz hason tárgyu dolgozatait, föltevén, hogy a vállalkozó meglehetősen előismeretekkel rendelkezik.

Van egy kézírata Kerkapolynak az „Államtan“-ról s van egy az „Államháztartás“-ról. Mindkét mű csak egyszerű vázlat s arra, hogy nagyobb műveihez hasonlítottassék akár felfogás, akár kidolgozás tekintetében, egyik se tarthat számot.

Az „Államtan“, azt hiszem, nem önállólag kidolgozott mű. Ez valószínűleg mint Kerkapoly „Észjogának“ egy íze még a tanári pálya kezdetén íratott. S meglehet, az „Államháztartás“ is ekként készült, vagy a mi még valószínűbb, a jogakademiának Pápán 1860-ban történt fölállításakor kizárólag iskolai használatra s így is csak

mint az előadások vezérfonala, dolgoztatott ki. Különben mindkét mű a német iskola terménye.

A „Világtörténet“-nek eddigelé csak első kötete jelent meg. Midőn ez iratott, Kerkapoly nagy beteg volt s orvosait, azt hiszem, nehéz aggodalom gyötré. A betegség hosszú időig, évekig tartott s midőn vége lett, elbámultunk a változáson, melyen Kerkapoly keresztül ment. Mintha nem két év, hanem két évtized röppent volna el feje fölött, fűrtői megszürkültek s előbb rendkívül ifju és fényes arcza elborult s az élemedett kor színét vette föl. A változás előadásait is érinté. Előbbi mély és szabatos gondolkodását a túlterhelt lángész csapongása tette vonzóvá. A mélység és szabatoság megmaradt, de az ifju szellem üdesége eltűnt.

Lehet, hogy Kerkapoly maga is számított a halálra s Világtörténetét azért sietett kiadni, mert ezzel leginkább készen volt s mert mégis nyomot akart hagyni az irodalomban is.

Az első kötet China és India történelmét s művészeti, vallási, irodalmi, állami és társadalmi viszonyait tárgyazza. A mű olyan nagy szabásu, hogyha valaha egészben megjelenhetnék, benne nemcsak politikai, hanem tüzetesen kidolgozott általános művelődési történetet is bírnánk.

Második kötete magában foglalná Persiának s az általa benyelt birodalmaknak: Syria, Assiria, Zsidóország s Egyptomnak állami és társadalmi történetét s egyszersmind átvezetne a Hellen világra. E kötet évekkel ezelőtt kéziratban már készen volt s hogy eddig ki nem adott, annak a változott politikai viszonyok s Kerkapoly újabb elfoglaltsága az oka.

A harmadik és negyedik kötet Hellász és Róma történetét tartalmazná a caesarok koráig. Ez még megírva nincs, bár ezekre Kerkapoly már tüzetesen készült s ide vágó jegyzetei nagy terjedelműek s érdekesek.

Tovább nem ment még a tüzetes tanulmányban sem. A kornak történetétől, mely Gibbon egész életét vette igénybe, mely tartalmazná a caesárok, a népvándorlás, az egyház és a keresztyén társadalom alapításának történetét, ugy látszik, visszariadt. Legalább az ő lelkiismeretessége mellett éveken át tartó nyugalom s tüzetes tanulmányozás volna arra szükséges, hogy e kornak leírását sajtó alá adja. Ehhez most már alig lehet többé reményünk.

Irt „Lélektan“, irt „Észjog“-ot, irt „Erdőkölcsantan“ is, mindhármát önállólag is kidolgozva, de észteni rendszerébe is beillesztve.

Az Erkölcstan rövid mű s pusztán iskolai használatra szánt.

A Lélektan bővebben van kidolgozva, de szintén iskolai használatra levén szánva, alig tekinthető egyébnek, mint Erdman utáni átdolgozásnak. Ugyanezt később bővebben Molnár A. dolgozta ki.

Az Észjog már érdemes a nagyobb figyelemre, a mennyiben benne a Virozsil-féle slendrián felfogással végleg szakítva van s a mások által következetesen elhanyagolt társadalmi tudományok is kellőképen méltatják. Ez is vázlat ugyan, leginkább az előadásokhoz segítségül használva, de azért öntanulmányozásra is kitűnő sikerrel alkalmazható. E kéziratok kinyomatására, azt hiszem, Kerkapoly soha se adna engedelmet.

„Szépműtan“-a — aestheticája — úgy látom, hézagpótló volna irodalmunkban, miután, fájdalom, ez ág nálunk parlagon hever. Greguss művéhez sok szó férne s különben is csak a költészetéről szól. Szvorényi a magasb igényeknek meg nem felel. Blair Hugo Leczkéi nálunk nem is eredeti, de a Szépműtant rendszeresen nem is tárgyalja. Erdélyinek s különösen Gyulainak föl-

tétlen becsü kitünő dolgozatai szintén nem rendszeres művek.

Kerka-poly Szépműtana rendszeresen tárgyalja az alapismeretek mellett az Építészetet, Szobrászatot, Festészetet, Zenészetet és Költészetet, még pedig nemcsak észtanilag, hanem műtörténelmileg is. E mű is az ötvenes évek elején iskolai használatra íratott. De, úgy látszik, szerzője elmerült a tárgyba s különös előszere-ttel kezelé azt. Azon előadásai, melyekben a szépműtant fejtegeté, jobb tanítványainak nagy gyönyörére valának.

Egykor kértem Kerkapolyt, adja e művét sajtó alá, szolgálatot tesz vele a magyar közön-ségnek. Ő fejt rázva, ekként felelt:

Nem hiszem, hogy valaha kiadhatnám, sok évi és sokoldalú tanulmányra volna még szükségem, hogy e munkát kedvem szerént kidolgozhassam.“

Láttam, hogy nem a mi parányi irodal-munk szükségletei állnak előtte, hanem a kül-föld hason tárgyú művei — többé tehát nem hoztam elő a kérdést.

Megírta a „vallás“ észtanát is, s mert ez egyike a hegeli rendszer legnehezebb tárgyainak, ezt is gonddal dolgozá ki. Természetesen kézi könyvül, iskolai használatra. Minden munkája

közt ez az, melylyel legkevésbé vagyok kibékülve; azért-e, mert nyelve legnehézkesebb, azért-e, mert a vallások mythosait és mysteriumait az észszerűség tribunálja előtt törekszik igazolni, vagy végre azért, mert e tárgygyal soha se foglalkoztam előszeretettel? — nem tudom elhatározni.

E mű a bűbáj-vallásból kiindulva, végig vezet az isten fogalmát a keresztyén vallás szentháromságáig, s ennél mint tökéletesnél megállapodva, visszatekint az észtan egész rendszerére, kimondván Hegellel, hogy isten létének biztos bizonyítékát egyedül e rendszer képezi.

Hogy Kerkapoly kedvvel foglalkozott e tárgygyal, mutatja „Protestans Egyházalkotmány“ című felette becses műve, mely az ismeretes vallásügyi patens nyomása alatt látott napvilágot, a célból: „hogy tisztába jönni igyekezzünk az elvek iránt, melyeken a protestans egyházalkotmány- és kormányzatnak nyugodni kell.“

Ezen, valamint „Tiszta Észtan“ cím alatt két füzetben megjelent műve is az olvasó közönség kezén van, vagy legalább kellene lenni, ezekről hát elég, ha őket ujlag megemlítjük.

Meg kell végül említenem, hogy ő mind a

Természet bölcsezetét, mind a Bölcsész-
 szet történetét iskolai használatra szintén
 kidolgozá, lehető rövidséggel ugyan, de egész
 rendszeresen. S így Hegel egész rendszerét, az
 egy Phoenomenologia kivételével, melynek a
 Lélektantól független kidolgozást nem is szánha-
 tott, nyelvünkre átülteté. Roppant munka, mely,
 ha egész életet szentel neki, akkor sem vesz
 nagyságából.

Az ötvenes évek vége felé neve összekötte-
 tésbe jött egy másnemű nagy munkával. A dunán-
 túli helv. hitv. egyh.-kerület elhatározá Pápán az
 új iskolaépületnek kiépítését, miután a Márton Ist-
 ván utánjárása folytán épült régi iskola már elégte-
 lennek mutatkozott. Az építkezés vezetésére fel-
 ügyelni Kerkapoly volt hivatva. Ki sem hitte azt,
 hogy építeni lehessen a régi iskola eladása nélkül
 s az ő eszélyessége s erélyes eljárása az új épüle-
 tet is fölemelé, a régit is megmenté.

Ez azonban utólag sok kellemetlenséget szer-
 zett. Midőn az egyházkerületi gyűlések nyilvános
 tartása elvégre szabad volt, egy párt keletkezett a
 kerületben, mely Kerkapoly ellenében ellenszenv
 és elfogultsággal engedé magát vezetetni. Gyau
 fejeztetett ki az iránt, vajjon az építési alap s az
 iskola egyéb pénzei hiven kezeltettek-e? A sze-

rencsétlenségekkel s a netán elkövetett helytelen-
ségekkel összeköttetésbe hozták Kerkapoly nevét
is. A párt élén Sárközy József, a boldogult ellen-
zéki képviselő állott, ki köztiszteletben részesült,
tekintélylyel birt s ki Kerkapolyval sehogy sem
akart összeférni.

Kerkapoly úgy fogta föl az ügyet, mint a
mely legdrágább értékét, a becsületet veszélyez-
teti. Mig védte magát, addig egyszersmind tá-
madó is lett s mig eljárásának tökéletes tisztasá-
gát kimutatta, elleneit az illetékes forum, a kerü-
leti gyűlés előtt tönkre tevő. De állásáról lemond-
ott. S midőn ez bekövetkezett: akkor látta át a
kerületi gyűlés, mit veszт kedvencz tanárjával.
Díszе ez az iskolának s helye sok sok évig betölt-
hetlen leend. Ellenceit is meglepte a megbánás
érzete s tömegesen siettek őt szándékáról lebe-
szélni. Kerkapoly lemondása visszavételének föl-
tételéül azon személyes elégtételt követelé, hogy
ellenei kérjenek tőle bocsánatot. Megnyerte ezt
is, az egyházkerület egyhangulag jegyző-
könyvben örökíté meg érdemeit s ekkor vissza-
vette lemondását. Ezen kívül összes tanári állá-
sát nem zavará semmi kellemetlenség.

A főntebb vázolt roppant munkásság s a
tanársággal járó naponkénti elfoglaltság mellett

még mindig maradt elég ideje gazdaságot is üzni s értékét szerény fizetése daczára is folyton szaporítani. Pápán, a legélénkebb utcán maga építetett egy csinos egyemeletes házat még tanársága kezdetén s ennek kertjébe kis gyümölcsöst ültetett. 1865-ig, mikor képviselővé választott, volt már neki ezen kívül a pápai s a szomszédos gyimóthi határban 100 vagy 120 hold földje s ezen önmaga vezette az észszerű mezőgazdaságot. S ehhez ép oly kedvet s életrevalóságot tanusított, mint legkedvenczebb tanulmányaihoz, s ebben ép úgy elmerült, mint Hegel világában. Csodálatos vegyüléke a sokoldalúságnak, mely nem engedé, hogy egész életét egyetlen, bármily fontos, de tán félszeg iránynak áldozza föl.

Takarékos volt a legnagyobb mértékben. Háztartása szerény s egyszerű magyaros volt. Édes anyja mind a háztartás, mind a gazdaság körül nevezetes szerepet vívott ki s ehhez teljes joga is volt. E nő példányképe az ősi magyar gazdaasszonynak s azon fajból való, mely már-már kihalni készül. Sokszor vettem észre, hogy Kerkapolynak mind beszédmodora, mind arczvonásai anyjáiéhoz hasonlók, különösen kifejezésteljes, mély gondolkodást tükröző szemeit egészen anyjától öröklötte. De ettől öröklé a takarékoság-

nak, a rendnek, a munkásságnak szerelmét is. Felette érdekes, midőn néha házi dolgok fölött féltréfásan vitatkoznak. Tisza és Ghyczy nem adnak nagyobb gondot, mint e jó és okos nőnek meggyőzése.

Kerkapolynak gyakorlati érzékét, az ugynevezett józan észet sem Hegel, sem semmi más foglalkozás el nem vette, sőt nem is gyöngíté. Nem lehet megmondani, mikor nagyobb — akkor-e ha szobatudós, tanár, szónok, bureau-chef, vagy akkor, ha államférfi, vagy akkor ha mezei gazda, vagy akkor ha üzletember?

Egykor egyik szomszédjától s tanártársától kérdezém, milyen embernek tartja Kerkapolyt?

„Én — ugymond — tudományát nem ismerem annyira, hogy megbírálnám, hanem annyi bizonyos, hogy becsületes ember, mert a mit ígér, vagy a mire kötelezi magát, azt hűségesen teljesíti. De azt senkinek nem tanácslom, hogy szerződjk vele, mert az bizonyos, hogy ez a rövidebbet huzza. Ha én király volnék, mindjárt megtenném főfőtisztartómnak vagy pénzügyminiszteremnek.“

Ez történt 1866-ban, s ha valamikor Pápára megyek, figyelmeztetem szomszédját e szavakra,

melyek immár beteljesedtek, csakhogy fájdalom, a nélkül, hogy a jós királylyá lett volna.

Hallatlan dolog is az nálunk, e minden beszéd és törekvés daczára is aristokrata nemzetnél, hogy tanárból legyen miniszter s nem is tanárból, hanem „professor“-ból és még hozzá nem is fővárosi, nem is egyetemi, hanem vidéki, pápai, kálomista professorból. Mit szól ehhez az én jó, nyakas urambátyám ott a Duna és Tisza mentén? Ha már ilyen dolog is megtörténhetik a szegény magyaron, mi vár akkor reánk? Jobb, ha egyszerre megesz a muszka, mintsem így vesszünk el. Hiszen Horváth Boldizsár is csak paraszt — az igaz. De nem is válik becsületére s nincs is benne semmi köszönet. De ő legalább fölvitte az ügyvédségig s már 48-ban is volt valami és legalább professorságra nem vetemedett soha sem! De Kerkapoly — ő csak professor és semmi más!

Igaz, sok „magyar ember“ megcsóválja fejét a történteken. Mert a professort elvégre is olyan embernek tartja, a kit rangban és tekintélyben minden iskolázott földbirtokos, minden tisztviselő s minden ügyvéd, sőt még helylyel-közzel a városi syndicus is megelőz. De hiába — megtörtént s ezen már nem segíthetünk.

És mégis Kerkapoly sem különös kegynek, sem véletlennek, sem természetellenes ugrásnak nem köszönheti magas állását. Lépésről lépésre, fokról fokra ment ő előre, s ha gyorsabban ment, ha nagyobbakat lépett mint más, az csak erejének nagyságát bizonyítja.

1861-ben megválasztott Veszprémvármegye bizottmányi tagjává. A gyűlésekre eljött néha s egy alkalommal beszédet is tartott az utcsinálásról. Arra már nem emlékszem, a kavicsolás elméletének fejtegetésénél a kupaczolást pártolta-e vagy az azonnali eltereketést, de annyi bizonyos, hogy hangja elég erős, föllépése elég bátor s beszédje elég folyékony volt.

Nagy sikert nem aratott. Tíz év szenvedéseinek bőséges elsorolása mellett nem igen érdeklé a közönséget az utcsinálás mestersége. A híres szentgáliak, szülőtte földének lakosai, különben sem igen kedvelék, mert soha nem poharazott velük s mert meg nem bocsáthaták neki, hogy egykor valamely ügy miatt pörbe idézte a közbirtokosságot s pörét meg is nyerte. Legalább egy szentgáli atyánkfiától ezt a kifogást hallottam akkor ellene.

Egy nyoma mégis maradt ekkori föllépté-

nek. Egpár irányadó egyéniség, látván, vagy legalább sejtván, hogy nem mindennapi emberrel lesz dolguk, ha ez a vármegyénél professor létére megfészkelte magát, titkos ellenszenvre gerjedt irányában s ez ellenszenv hatását éreztetni meg nem szünt maig. Nagy összeütközésekben nem nyilvánult, mint a Forintosoké Deák ellen, de azért alattomban folyton működött.

Néhány év nyomtalanul tünt el ezután. Mikor a Schmerling-rendszer nagy robajjal összedőlt, Kerkapoly elérkezettnek látta az időt a politikai téren komolyan föllépni. S első föllépése határozó volt.

1865. szeptember havában b. Fiáth Ferencz, Veszprémvármegye főispánja igttatott be. Veszprémben, a vármegye székhelyén megjelent a megye összes értelmisége ez alkalomra, nagy örömmel üdvözöltetvén az újabb állapot nyitánya, Majláth korlátnoksága.

Ósi szokás szerint nagy conferentia tartatott. Az a kérdés lön tárgyalva, vajjon, miután sem a miniszterium kinevezve, sem az alkotmány s különösen a megye visszaállitva nincs, nem volna-e tanácsos a passivitás terén megmaradni s vajjon nem lesz-e ártalmas s következményterhes, ha a

nemzet politikai actióba keveredik. Oly nagy volt a bizalmatlanság, hogy sokan Majláth háta mögött is Schmerlingék lelkét vélték kísérteni.

A conferentián ingadoztak az elmék. Érezték a változást, de nem merték kimondani, s ha kimondák is, nem mertek rá alapítani semmit.

Végre Kerkapoly jutott szóhoz s himezetlenül, kereken kijelenté azon meggyőződését, hogy itt az ideje a kiegyezés elejtett fonalát újra s erős karokkal megragadni.

„Vajjon mit szólna — ugymond — a fejedelem, ha a nemzet részéről Majláth és Sennyey kormánya ellen is azt a magatartást tapasztalná, mely Schmerling ellen méltán tanusított? S vajjon érdekünkben áll-e elkedvetleníteni azt, kinek még mindig elég hatalma van arra, hogy évekkal taszítsa vissza a nemzetet alkotmányos előhaladásában? Vajjon egyképen kárhoztassuk-e azt, ki a helyes utról eltévedvén s tévedését belátván, a helytelen utról visszatérőben van s azt, ki szándékkal hagyá el az igaz ösvényt s állandóan megmarad szándékában?”

A beszéd félóraig tartott s roppant hatást idézett elő. Ellene egyetlen hang sem merészelt emelkedni. S midőn hosszú hallgatás után sen-

kinék sem volt többé kedve vagy hátorsága a tárgyhoz szólani, a főispán e szavakkal jellemzé a hatást:

„Ép annyira örülök ez államférfiúi nagy-szerű beszédnek, mint a mily szerencsétlennek tartanám magamat, ha ez az általam e helyütt képviselt kormány ellen mondatott volna el.“

Veszprémvármegye e beszéd után a jövő reményében támogatást ígért a kormánynak s azonnal hozzáfogott a tiszti karnak úgynevezett „epuratio“-jához s ahhoz, hogy a megyei előkelő állásokra a nép bizalmával bíró egyéneket állítson.

Fehérvármegye ugyan e napokban tartott e tárgyban tanácskozmányt s e vármegye is teljesen csatlakozott Veszprémvármegye nézetéhez.

Meg nem állhatom, hogy e tanácskozmány-nak egy epizódját föl ne emlitsem.

A tanácskozás javában folyt. S előálltak Madarászék s a szent honfíjdalom szólamainak zuhatagával annyira eláraszták a kedélyeket, hogy már-már alig találkozott, ki az eszély jogá-nak érvényesítésére föl mert volna szólalni.

Egy „nagy hazafi“ dörgő ékesszólása után a pillanatnyi csendben föláll egy régi, jófajta táblabíró s ekként kezdi beszédét:

„Már, uraim, tisztelem én azok nézetét, kik hazafias keserűségükben visszavonulnak a passivitas barlangjába s onnan morognak ki, mint a medve az oduból.“

E nem parlamentarís, de fölötte találó hasonlatra iszonyu kaczagásba tör ki az egész közönség, s e kaczag eldönti az eredményt. A szent fájdalmak tüze egyszerre kialudt s a közönség egyhangulag határozá el a kormánynak föltételes támogatását.

E két vármegyének a helyzet fölöl idején s határozottan kijelentett nézete nagy befolyással volt a többi vármegye magatartására is.

A „Hon“ nem volt e megyékkel egy nézetben, s e tárgyban Kerkapoly és Jókai között ama lap hasábjain vita kerekedett. Kerkapoly a józan észszerűség érveivel, Jókai a jövőre hivatkozással állott elő. A jövő meghozta már azóta az ítéletet.

Ez volt Kerkapolynak legelső publicistikai írói föllépése. S e föllépés mutatá, hogy benne a későbbi parlamenti előharczos s államférfi anyaga s modora készen áll, s a mi még megszerzendő, az a gyakorlat.

A gyakorlat sem késett sokáig.

Az enyéngi kerület választó közönsége öt

szemelte ki képviselőjelöltül. De mellette a választók egy része által Festetich Pál gróf is fölkérte, a választók közegyetértéssel egy conferentia tartását határozzák el a czélből, hogy itt a nézetek kiegyenlítettessenek, s vagy Kerkapoly, vagy Festetich jelöltségében történjék a végmegállapodás.

E conferentia október 16-án Enyengen tartott. Kerkapoly egy három órás beszédben, mely kinyomatva, egy kis kötetet adna, adá elő programját, a fenforgó vitás kérdésekről nézeteit.

E kérdések közt természeténél fogva legfontosabb volt a közös ügyek kérdése. Ilyes ügyekül a küldiplomatia, had- és pénzügyet ismeré el. Miként intézésükre nézve nem állott elő részletes tervezettel, csak azt jegyzé meg, hogy ezek intézésénél „az örökös tartományok irányában az egyenjogúság részünkről elengedhetlen, de ez nem elég, sőt szükség, hogy mint ország gyakoroljuk e jogainkat, mert egyfelől alkotmányos befolyásunk kellő mértékére kell ügyelnünk, másfelől meg arra, hogy nem csak alkotmányos, hanem önálló, külön ország is vagyunk s ilyenek maradni is akarunk.“ A hadügyre nézve megjegyzé azon lehetőséget, hogy a magyar ezredek

külön hadsereggé alakítassanak, miután valószínű, hogy ekként jobban megfelelének feladatuknak.

E beszédének kivonata később külön nyomtatásban is megjelent, s a „Hon“ lapjain is közöltetett. Általában sajtóságos kis fatum az, hogy Kerkapoly jelöltsége mellett az időben Jókai lapja korteskedett leginkább, melynek okát Kerkapoly akkor sem tudta, maig sem tudja. Igaz, hogy e kis szívességet azóta a „Hon“ tőle kitelhető erővel iparkodott visszaszolgálni.

Megkezdődvén a választási korteskedések, Kerkapoly megválasztatása nem látszott egyelőre teljesen bizonyosnak. Egyik volt tanítványa megkérte hát, jöjjön el Pápáról, szakítson magának egy hetet s járja végig a kerület falvait, hadd lássa és ismerje meg a nép színről színre.

„Azt nem tehetem, -- szölt -- nekem képviselővé választatásom nem kötelességem, tanári feladatomban teljesítése pedig kötelességemben áll. Képviselő leszek vagy nem leszek, az magán érdekem, magán érdekért pedig egy óráis elmulasztani nem szabad.“

Később a korteskedés nem nemes ellenfele, hanem titkos ellenei részéről annyira ment, hogy

becsülete is megtámadtatott, felhozatván azon gyanúk, melyek az egyházkerület előtt régebben már egyszerűen roszakaratu rágalmaknak bizonyultak be. Fölhozták ellene azt is, de ismét nem a nemes gondolkozásu Festetich gróf részéről, hogy ő szegény, hogy földbirtoka nincsen s hogy ennélfogva mi garantiát sem tud nyújtani arra nézve, hogy a haza ügyeit kellőleg fogja intézni.

Mihelyt becsülete forgott kérdésben, azonnal sietett a kerületben megjelenni, elmenvén minden községbe, hol őt rágalmazták s a megsértett önbecsérzet bátorságával személyenként provocálván rágalmazóit vádjaiknak vagy bebizonyítására, vagy ünnepélyes visszavonására. Természetesen az ily föllépésre elnémultak a rágalmak. Arra nézve, hogy nyújthat-e garantiát vagy nem, így nyilatkozott egy helyütt:

„Fölhozták ellenem, hogy szegény vagyok. Igaz. A holdföldek ezreivel nem dicsekedhetem. De van egy nagy értékem — tizennyolcz évi nyilvános pályám emlékezete, írói működésem lelkiismeretessége s azon ezer és ezer szülőnek jó indulata, kiknek gyermekeit én vezetém be a tudomány szentegyházába. Ha én hűtlen leszek küldőim bizalmához, ezen értéket egy óra alatt

el fogom veszteni s ezzel elvesztettem életem egész keresményét. De azoktól, kik száz és ezer holdakkal rendelkeznek, árulják el bár küldöik bizalmát, senki se veszi el az ezreket.“

Nem említé azt, hogy vagyoni állása az ő igényei mellett neki tökéletesen független életet biztosít. De erre nem is volt szükség. Hallván a nép az ő szavait, rendithetlenné lett bizalmában. Csak is éveken át tartó s a legnemtelenebbül üzött izgatásnak volt az következménye, hogy a legközelebbi választásnál hivei többségre nem juthattak.

Egykor az a hír futott végig a kerületben, hogy Ghyczy Kálmán Fehérváron többeknek azon tanácsot adta, hogy Kerkapolyt semmi esetre meg ne válaszzák. Inkább Cserky Istvánt, a 61-i képviselőt, kivel legalább jó közkatonát nyer a párt. Megjegyzendő, hogy a jelöltségben Cserky is ellenfele volt.

Ghyczy nagy tekintély volt s e hír sokakat gondolkodóba ejtett.

Egyik választója s volt tanítványa e hír hatását azon véleménnyel törekedett ellensúlyozni, hogy természetes az ilyen nyilatkozat Ghyczytól, mert hiszen ő a vezéri dicsőséget félti Kerkapolytól az országgyűlésen. Tudta ugyanis a tanítvány,

hogy Ghyczy személyesen nem ismerheti jól Kerkapolyt, de Sárközy Józseffel közel ismeretségben van, ez pedig ellensége Kerkapolynak s így a hirt alaposnak tartá.

Kerkapoly meghallván tanítványa működését, szigoruan megfeddette őt, mondván a többi között:

„Ghyczy veterán bajnoka a közéletnek s akár ellenem, akár mellettem nyilatkozott s akár egy, akár külön párton legyünk, én mint ujoncz, soha sem versenyezhetek az ő vezéri dicsőségeért. Saját érdekemben megtiltom az ily hírek terjesztését s ha ön tanítványom akar lenni, Ghyczyről ilyes kisszerű felfogást nem törekszik érvényesíteni.“

Kerkapolynak ekkor igaza volt, de a tanítványnak is igaza lett később, mert Ghyczy dicsősége nem egy csorbát szenvedett Kerkapoly ellenében.

Általában észrevettem az időtájt, hogy Kerkapoly csaknem a túlzásig szerény s a túlzásig kevés fontosságot tulajdonit magának. Mindig az eszmék magaslatán élvén, önmagáról gondolkodni s önmagát a szereplő egyénekhez viszonyítani alig kísérté meg.

Midőn már a választás megtörtént s ő kép-

viselővé lett, én is gratuláltam neki, kifejezván azon örvendetes meggyőződésemet, hogy „az én tanárom egyike leend az országgyűlés vezértagjainak.“

„Ne hidje ön azt — szolt — egy 15 milliónyi nemzetnek legkitünőbb négyszáz választottja leend ott s én nagyon meglegszem, ha mint valamely közlegény, észrevétlen dolgozhatom az utolsók között.“

Én nem hittem, hogy így történjék, de arról meg vagyok győződve, hogy ő szentül hitte ezt. Egyébiránt ő is kiábrándult csakhamar. A következő 1866-ik év tavaszán meglátogattam Pesten s kérdezősködtem tőle az országgyűlési munkaerők felől.

„Alig van itt — ugy mond — huszonöt vagy harmincz ember, a ki valóban folytonosan és haszonnal dolgozik s hivatásának magaslatára jutni törekszik. A legnagyobb résznek sinecura az egész országgyűléskedés.“

Emlékeztettem akkor azon szavaimra, melyeket a választás alkalmával mondtam e tárgyban.

„Igaz — kérdé — de hogyan tudta ön ezt, hiszen soha se látott országgyűlést s nem ismeré tagjait.“

„Egyszerű — felelék — a dolog. Tudom azt, hogy a magunk vármegyéje minő szerepet visz a többi között s ismerem azokat, kik a mi vármegyénkből küldetnek képviselőül. Egy iznyi almáról az egész alma megismerhető.“

Nevetett. Az ilyes semmiség neki alig jutott eszébe.

Tanári állásáról nem mondott le hamarjában. Sehogy se tudta megszokni azon gondolatot, hogy ő ismét ne tanár legyen. S miután székét mégis be nem töltheté Pápán, az egyházkerület jóváhagyása mellett helyettes által póttoltatott úgy a hogy. Így az 1866-ik tanév második felében Eötvös Károly tanítványa pótlá, később Somody József pápai kitünő ügyvéd, ki már pár év óta pénzügyi tanácsos, míg végre az 1867-ik vagy 1868-ik évben állásáról lemondván, helye végleg betöltetett. Az egyházkerület örömet szerette volna visszatartani s szívesen látá helyét helyettesek által betöltve azon reményben, hogy ismét vissza fogja nyerni azon tanárját, ki 1850 óta büszkesége volt főiskolájának, de a bécsi első delegatióban való szereplése után le kellett mondani e reményről.

Így vált meg azon iskolától, mely bölcsője

volt tudományának, mely segíté és pártfogolá külföldi tanulmányaiban s mely tanuja és serkentője volt azon végetien szorgalomnak, mely az ő gazdag szellemének megszerzé mind azon ismeretet, melyekkel parlamenti és államférfiúi kitünőségeink egyikévé sikerült rövid időn át magát fölküzdeni. Elhagyá az iskolát és megszakítá bölcsészeti és történelmi tanulmányait, csonkán hagyván irodalmunk e nemében páratlan munkáit, meglehet egy időre, én úgy tartom örökre. Az államtudományok és a politikai cselekvékenység végetlen tere, egy nagy ország kormányzásának ezer szövevénye, a parlamenti küzdelmek soha nem változó s mégis mindig új tárgya és ingere alig engedik meg, hogy ő ismét visszatérhessen az eszmék azon szellemhonába, hol nem szenvedélyek, hanem gondolatok, nem emberek, hanem ideálok, nem az élet esetlegei, hanem a létezés kérlelhetlen törvényei küzdik a harczot csatavesztés s fölemésztik és teremtik egymást vég nélkül. Az államférfiúnak a rideg élet valóságos küzdelmei után vajmi nehéz a soha meg nem zavarható gondolatvilág társtalan magányába visszavonulni!

Nehéz, de még sem lehetetlen, sőt nem is példátlan. Az angol és francia államtudósok nagy

s mondhatni kitünőbb része csak akkor lépett föl irodalmi műveivel, midőn már gyakorlatilag ismeré az államművészet, a kormányzás és törvényhozás titkait. S meg vagyok győződve, Kerkapolytól akkor várhatjuk a kitünő államtani műveket, ha majd vagy az ellenzék többségre jutása, vagy valamely más körülmény miatt ő a felelősséggel járó cselekvékenység mezejéről végleg vagy ideiglenesen visszavonul, s akár az egyetem tanári székén tartja az előadásokat, akár csak egyszerűen teszi papírra elmélkedésének eredményeit.

De ismétlem, a bölcsészeti s történelmi tér az, melyet többé, véleményem szerint nem fog művelni. Bár csalódnám ebben is.

Parlamentí működése az utóbbi években s mindenkinek szeme láttára vette kezdetét s folyt ez ideig. Azonban a közélet emberei közt mindamellett alig van valaki, kinek működését kevesebb figyelemmel kísérte volna a sajtó, mint Kerkapolyét. Az országgyűlésnek minden másod- s harmadrangu tagja inkább volt gáncsolva, dicsőítve, bírálva és gúnyolva mint Kerkapoly. Még az élczlapok is legkésőbb róla vettek tudomást s vele foglalkoztak legkevésbbé. Röpiratkészítők, mint Kecskeméthy Aurél, s a „Fotografien aus

dem u. Reichstage“ szerzője róla tudnak legkevesebbet beszélni. S ennek oka igen természetes, s nemcsak abban gyökeredzik, hogy Kerkapoly személyét a pesti körök kevésbé ismerik. Ennek valódi oka Kerkapoly félrevonulni szerető természetében van.

A mint képviselői székének elfoglalása végett Pestre ment, azonnal neki feküdt azon specialis tanulmányoknak, melyekre a törvényhozás terén volt vagy leendett szüksége. A nyilvános ülésekben és párttanácskozmányokban rendszeren megjelent, úgy hogy ezekből alig maradt el valamikor. De már a Kör helyiségében tanácskozmányon kívül kevésszer jelent meg, miután a kártya és czél-talan fecsegés nem az ő mulatságai közé tartozik.

Deák Ferenczet eleintén gyakrabban meglátogatta s a napi kérdésekről nézeteit örömmel hallgatá. Ő maga kezdetben csak a kérdések általános, eszmei oldaláról hallatá vélekedéseit s így is csak magán körben. A nyilvános ülésekben ritkán szólott, annyira, hogy 1866 egész folyamán érdemleges tárgyban csak kétszer szólalt föl, mindkétszer csak helyreigazítólag, egyszer sem terjeszkedvén ki a napirend egész tárgyára, az 1867-ik évben pedig egyszer sem hallatá a házban véleményét.

Annál fontosabb s kiterjedtebb volt ez idő alatt journalistikai működése.

Mindenki emlékezik, minő zajt ütött a koronázás előtt az Apponyi-féle szélsőjobb oldal s ennek élénken szerkesztett közlönye, a „Magyar Világ“. Ennek szerkesztője Gans Mór Bécsből, a „Debatte“ mellől reimportáltatván, magával hozá azon üzletszagu frivol gondolkozásmódot, mely a bécsi sajtót általában annyira jellemzi. Nem volt kimondott szó, bár a nemzet ünnepeltjeitől származott; nem volt eszme, bár századok kegyelelte oltotta a nemzet vérébe, melyet meg ne támadott s hamis logikájával, valódi satyrájával, néha szerencsés humorával le ne rántott volna, ha az történetesen urainak véleményével ellenkezett.

A „Hon“ nem igen szerette fölvenni a keztyűt; az ő Jókai-szenvelgése nem is volt alkalmas diadallal küzdeni a satyra nyilaival, hanem átengedé e dicsőséget a „P. Napló“-nak.

Kerkapolyt nem igen bántá sem a satyra, sem a humor, hanem a hamis logika — az már azon ellenségek közé tartozik, melyeket nem igen szeret maga előtt látni. Neki is esett a „Magyar Világ“-nak s pár hónapi csatározás után 1866 február s martius havában oda kényszeríté, hogy

a fontos kérdésekkel többé nem hányí-vetiskedett, hanem iparkodott azokhoz komolyan szólni. E csatározásnak az is jó eredménye lőn, hogy a „M. Világ“ az általa becsempészett személyeskedő modorral Kerkapolynak mindig higgadt s mindig teljesen tárgyilagos támadásai folytán alább hagyott. S talán nem is kapott volna lábra nálunk később sem azon undok személyeskedés, mely elvégre legfőbb oka volt a kedélyek azon elkeseredettségének, melynek kivált 1868 elején tanui valánk, ha Csernátony a „Magyar Világ“ tárgyaltan, csillámos és henczegő irányát újra s még inkább föl nem eleveníti. Sajátságos rokonság létezik Gans és Csernátony között. Mindkettő élénk s mindkettő szereti az idegenszerűséget s a gúny fegyvereit. De eszmék ellen eszmékkal föllépni egyik sem képes. Mindkettő örökösen denunciál, amaz a hatalom, ez a közvélemény előtt s mindkettő azt hiszi, hogy a napi sajtó így oldja meg legjobban föladatát.

Kerkapoly nem lett beválasztva a 67-es közösügyi bizottságba, sem azon feles számmal jobb- és baloldaliakból alakított küldöttségbe, mely a quótát volt kiszámítandó. 1866 tavaszán még nem tarták arra alkalmasnak, hogy a 67 választott között méltó helyet foglalhatott volna.

Mindamellett hatalmasan befolyt a közösügyi tárgyalásokba, mind a bizottság működése alatt, mind az után. De befolyt csak az 1867-ik év tavaszán s leginkább a hírlapok hasábjain. Az ellenzéki szónokok érveit soha senki jobban halomra nem dönté, a kisebbségi közösügyi javaslatok tarthatlanságát soha senki jobban ki nem mutató, mint ő ez év február, martius és april havában a „P. Napló“ hasábjain. Az ellenzék még a védelmet sem igen kísérté meg e támadások ellenében. Megelégedett azon dicsőséggel, mely közlönyeinek „nem kell közösügy“ jelszavából kivillogott. A ratio — az olyan dolog, melylyel a nagy közönség ugy sem sokat törődik.

A történeti hűség kedvéért meg kell jegyez-nem, hogy nem Kerkapoly volt az egyedüli, ki ez időben a közösügyek raisonját védelmezé s az ellenzék elméleteinek hézagosságát kimutató — az ő működése csak egyike volt a harmonia alaphangjainak.

Ülésben, a közös ügyek kérdésében soha föl nem szólalt. Azt hiszem azért, mert nem tartá még magát e nagy kérdéshez eléggé biztosnak, vagy azért, mert e kérdések tekintélyét méltósággal és fenséggel védelmezték Deák és Eötvös

s az ellenzék támadásait tüzzel és gyorsasággal verék vissza Somssich és Andrássy.

Azon ügyekhez, melyek közjogi és alkotmányozási természetűek, teljesen elégnék tartá a 48-iki s 48 előtti tekintélyeket s köztök Deákot.

Egykor azt mondá :

„Ha valamikor az alkotmányt kell védelmezni a jellemnek és az észnek hatalmával, Deák mellett fölösleges az országgyűlés, ő egymaga annyira vagy jobban képes arra, mint az egész nemzet. De azt hiszem, utolsó nagy positiv munkája a kiegyezés létrehozása, az alkotmány módosított elveinek, részletes biztosítékainak formulázása lesz. A jövődöt megalapítani, az erre célzó törvényeket meghozni átengedi az epigonoknak, nem azért, hogy a munka terhétől menekdjék, hanem azért, hogy esze belátja az újabb nemzedéknek erre nagyobb képességét s lelkiismerete nem engedi, hogy e munkában tekintélyét tán zavarólag használja föl.“

Deákot általában a világ egyik legegészségesebben kifejlett nagy szellemének tartá már régebben. Tanár korában mondá egykor :

„Két arcot ismerek, melynek minden vonása a tökéletes nyugalom jellegét tünteti föl. Azt hiszem, mindkét arc tulajdonosánál a szellem

irányzatai : ész, képzelet és akarat egyenlő arányban s teljesen vannak kifejlődve. E két arcz : I. Napoleon s Deák Ferencz.“

Magános körben a közös-ügyek tárgyalása alatt többször tett kísérletet nézeteinek érvényesítésére. Különösen a hadügy kérdésében állandóan az volt nézete, hogy a hadsereg minden veszély nélkül kettészakítható s a nemzeti hadsereg haszonnal állítható föl. Ő legalább a dolog természetét vizsgálva csak, elméletileg ez eredményre jutott. S elméletének igazolásául hivatkozott az 1866-iki háborúra, melyben az északi és déli hadsereg teljesen különváltan s mégis a leglőbb hadúr, a fejedelem személyében egy célra, egybevágólag működött. Ekként lehetne — úgymond — a nemzeti hadsereggel is.

Ez eszmét később sem ejté el, midőn már meggyőződött arról, hogy ennek keresztülvitelére a tér még nem kedvező. Az ellenzék ellenében nem is a dolog természetéből vett indokokkal védelmezé a jelen állapotot. „Elismerem — úgymond — hogy az a két hadsereg, az a független önálló nemzeti hadsereg adott viszonyok közt, ahhoz való világhelyzetben tán nem lehetetlen; elismerem, hogy a nemzet méltó ambitiojának tárgya. De a mi magában és objective jó, az,

midőn az adott helyzetnek és a döntő körök és rétegek tán jogosulatlan, de meglevő érzületeinek meg nem felel: az practice mindamellet is rossz. Jelen esetben az említettem sajnos viszonyok már előre lehetetlenné tennék a szívélyes közreműködést, a szívélyes közrehatást s a cél meg volna hiúsulva.“

Ez 1868. júliusban mondatott. Az előző év tavaszán még nem volt alkalma a döntő körök és rétegek érzületeit színről színre ismerni s azért nem látá időtlennek véleményének a külön hadseregére vonatkozólag másokat is megnyerni akarni. Mint az eredmény mutatá — hasztalan.

Midőn még a közösügyi törvény csak javaslat volt, egy passusa, de már nem tudom melyik, sehogy se tetszett Kerkapolynak.

E nem tetszését kijelenté Deáknak a Körben. Deák karon fogá s „jőjj — szólt — a beszéd nem sokat ér ilyen tárgyban, hogyan szeretnéd hát azon passus fogalmazását? Ird le.“

Bevezeté egy mellékterembe s ott írót és papirozt véve, kísérletet tőnek a helyesebb fogalmazással. Hosszu ideig tartott a consultatio s tizennyolczszor, mondd: tizennyolczszor irák le különböző változtatással az egyetlen §-t, mig végre benne megnyughattak.

Ilyen lelkiismeretességgel készül a törvény szövege, melyet gyakran a vitéz journalista félálmosan, egyszer olvasván át, könnyelmű jogfeladásnak nevez s ellene vezérczikket pöndörít.

Az első delegatióig Kerkapoly inkább az anyagszerzés, a tanulmányozás munkájában fáradozott.

1866 telén az erdélyi viszonyokat tanulmányozá, miután ezekkel egyáltalán nem volt ismerős. Az erdélyi unio kérdése pedig még nem volt eldöntve, de különben is Erdély akkor is tabula rasa volt, most is az a törvényhozás előtt.

Ugyanez év tavaszán a nemzetiségi kérdésre fordított bővebb figyelmet s e tárgybani nézeteit nyilvánítá is mind a házban, mind a sajtóban, mind magán körökben.

A háború után egyenlő hévvel fordult egyrészt az alkotmány története s a közös-ügyeknek, másrészt a hadügynek tanulmányozásához. Ama tárgyú cikkeit érintettem föntebb, emez iránybani tanulmányairól azon hadkiegészítési parancsról irt cikkei tanuskodnak, mely miatt John hadügyministernek vissza kellett lépni. E figyelemmel kidolgozott cikkek a „P. Napló“ 1867. jan. 16- és 17-iki számaiban közöltettek. E cikkek fontosak azért, mert embryóját képe-

zik a későbbi honvédelmi államtitkár működésének.

Az 1867-ik év második felében már az adóügyre fordítá figyelmét, annyira, hogy 1868. jan. 9-én már diadallal ütközhetett meg Korizmic Lászlóval az adókivetés elmélete fölött a „Pesti Napló“ hasábjain

De, ismétlem, mindez nem az államférfi munkája volt, mindezekben a törvényhozó is csak kevésbé tünt ki. Mindez a tudósnak elmélgedése, a kritikusnak elmegymnastikája volt.

Kerkapoly valódi pályája az első delegatió-nál kezdődött. Ettől fogva szereplése a parlamenti diadalok folytonos lánczolatát vonta maga után.

Az első delegatió működését aggodalommal várta a közönség túlnyomó része. Az aggodalom természetes volt már azért is, mert az új állapotnak első kriterionát a delegatió első kísérlete képezé. Ha e kísérlet dongába dűl: megbukottnak volt tekinthető az egész intézmény.

De az aggodalomnak, kivált a vidéki közönségnél, volt más indoka is. A hazafiasság azon érzete, vajjon férfaink a nemzethez méltóan képesek lesznek-e azon kérdések beható tárgyalását intézni, melyekbe magyar ember 300 év óta ren-

desen soha be nem folyt? Vajjon szégyenszemre nem tün k-e ki férfaink szakképzetlensége, gyakorlatlansága a diplomátia, a had- és a pénzügy körül, szemben a bécsi kormány és parlament azon embereivel, kiknek legalább is nagyobb és folytonos alkalmuk volt ez ügyekbe beleélni magukat?

A magyar delegáció által kiküldött albizottság hadügyi osztályának előadójává Kerkapoly választott. Kinek ötlete volt ez először, nem tudom.

E választáshoz a jobboldali lapok sem helyeslőleg, sem kárhoztatólag nem szóltak, nyilván nem tudták magukat irányában tájékozni.

A „Hon“ azonban kereken kimondá, hogy a választás szerencsétlen s ezt azzal indokolá, hogy Kerkapoly a hadügyi dolgokhoz mit sem ért. Akár hajdu öntsön harangot, akár Kerkapoly legyen hadügyi előadó.

Általában a „Hon“-nak Kerkapoly ellen ez szokott tacticája, daczára, hogy Jókai ismerheti legjobban Kerkapoly tehetségeit. Akkor is, mikor honvédelmi államtitkárrá, akkor is mikor pénzügyminiszterre neveztetett, harsány hangon vezércikkekben kürtölé e szakokban járatlanságát. Ez

ugyan sajátos eljárás, de tréfának és Jókai komoly politikájának egyaránt megjárja.

Annyi bizonyos, Kerkapoly nem volt szerepéhez egészen elkészülve, azért az előkészületekhez igénybe is vett egy vagy két heti időt.

De ez idő leteltével még legnagyobb tisztelői is elbámultak azon otthoniasságon, a melylyel a közös hadsereg rengetegének slendrian rendszerét kezelte, bonczolta és kritizálta. A hadsereg-szervezés legujabb és legészszzerűbb vezérelveit akként fejtegeté s alkalmazá, mintha a porosz és franczia hadsereg körében évekig tanulmányozta volna azokat. A közös hadügyminiszterium, az országos főparancsnokságok, a tábori papság, a katonai bíróságok, a hadi biztosság és várparancsnokságok, hadi pénztárak, élelmezési s ruházati bizottságok, hadszertüzérség, szállítási gyűjtőházak, hadmérnöki igazgatóságok, földrajzi intézet s általában a hadsereg szerveinek ezer ágabogában a szerkezeti hiányokat, a kezelési megrögzött helytelenségeket, a megkövesült czopfokat akként mutatá ki, mintha mindez állomásokat, intézeteket végig szolgálta volna. És még itt sem állapodott meg. Belenyult a hadsereg taktikai szervezetébe s mintha a csatátereknek valamely diadalmas, gyakorlott tábornoka hallatta

volna bíráló hangját, kimutatá nemcsak a tényt, mely szerint a hadsereg mai szervezete az újabb hadműveletek tactikai modorának meg nem felel, hanem kimutatá ennek valódi indokait, kimutatá a jeleket, a melyek szerint az ujraszervezés intézendő volna s kimutatá nemcsak idealiter, hanem egy század hadviselési közt alkalmazott tactikai methodusok történeti fejlődésének föltüntetésével. Mindez, a mennyiben előadói tisztéhez tartozott, befoglaltatik jelentésében.

Elbámult e szakismeretek végtelen bőségén a delegatió, de elbámultak Kuhn és emberei, a bécsi katonai tekintélyek. Játszani véltek a magyar delegatió laicus tagjaival s Kerkapolynak sikerült megfordítani a szerepeket. A magyar értelmi erő Bécsben ez eset előtt ennél nagyobb vagy ekkora diadalt is soha nem aratott.

A jó bécsi nép, minden irányunkbani általános neheztelése daczára is, ezek hallattára vissza nyerte kedélyességét s látván saját delegatusainak s vitélő tábornokainak túlszárnyaltatását, elővette szerencsés humorát. Egyik anekdota a másikat érte Kerkapoly működéséről. Lássunk néhányat közölök.

Grivičić szentül hitte, hogy Kerkapolynak a hadseregnél valamikor nevezetes szerepe volt

és pedig tényleges szolgálatban, de azelőtt soha sem hallván hírét, meglátogatta őt.

„Uram — szólt — mondja meg azt nekem, micsoda ezredben szolgált a hadseregnél?”

„Én — viszonzá Kerkapoly — nem szolgáltam soha egy ezrednél sem.”

„Lehetetlen, de csak volt katona valamikor.”

„Voltam nemzetőr 48-ban s álltam egy éjjel silbakot a horvátok ellen.”

Grivičienek se kellett több, haza ment szépen.

Másnap meglátogató Kerkapolyt Kuhn, a hadügyminiszter.

„Uram — kérdé — mi volt ön az előtt, mielőtt a katonai tudományokra adta magát?”

„Tanár voltam Pápán.”

„S mit tanított, ha szabad volna tudnom?”

„Philosophiát meg politikát.”

„De a katonai tudományokra is régen készül már?”

„Bizony jó ideje” felelt Kerkapoly.

„És mennyi ideje van már annak?”

„Bizony, elmúlt már annak két hete, mióta mindig erre készülök.”

„Teufel — tört ki Kuhn — én húsz eszten-

deje készülök már rá, hanem most látom, erre a két hétre még szükségem volna.“

Érdekes egy másik anekdota, melyet szintén Kerkapoly nevével hoztak összeköttetésbe s melynek pragmaticonja teljesen történeti lett dolog.

Van Magyarországon három katonai ménesgazdaság, Ausztriában meg kettő. Mindegyik gazdaság milliókat képvisel. Az ezekre vonatkozó tétel is belejött a közös hadügyminiszteri költségvetési javaslatba.

Kerkapoly s a magyar delegatió úgy vélekedett, hogy ez nem tartozik a közös hadügyhöz, hanem a három ménes kizárólag a mienk, a kettő pedig kizárólag az osztrákoké.

Az osztrák delegatió e kérdésnél sehogy se akart engedni, követelvén, hogy miután az 5 ménesgazdaság közös költségen állítottott, a quota szerint abból 30⁰/₀ a mienk, 70⁰/₀ pedig az övék legyen. E felfogás szerint mi néhány millióval károsodtunk volna.

Ekkor Kerkapoly s a magyar delegatió elhatározta, hogy miután az osztrákok első rangú kérdésnek tartják, hogy Rómában a Curia mellett ne legyen nagykövetség s így az ő concordatumukon az első csorba ejtessék, a mely után

az egész megtámadható legyen — a magyar delegatio e kérdésben ellenkező nézetet fog megállapítani, s ha majd az osztrákok alkura jönnek, viszonykövetelés fejében kívánni fogják, hogy az osztrákok mondjanak le a magyar területen levő ménesekről.

A csel sikerült, az alku megkötetett s nekünk kérdésen kívüli tulajdonunkká vált a milliókat érő három ménesgazdaság s Rómától elvégre is megvonatott a nagykövetség.

E két tárgynak illetén összeköttetésbe hozása valószínűleg csak a bécsi frivol gondolkodás szülöttje. De annyi bizonyos, hogy a római nagykövetség budgetének első tárgyalása alkalmával Kerkapoly is annak föntartása mellett beszélt és az egész jobboldal a mellett szavazott, a második tárgyalás alkalmával pedig Haynald, Sennyey és még valaki kivételével, az egész magyar delegatió egyhangulag elejté a nagykövetséget.

A baloldallal e delegatióban természetesen nagy összeütközései voltak Kerkapolynak. Különösen neheztelte a baloldal, hogy Kerkapoly javaslatában a központi katonai administratióra 2 millió 600 ezer ft van kerekszámban fölvéve, holott a porosz katonai administratió csak 690 ezer ftba kerül.

A baloldal elkalkulálta magát, mert itt a bécsi központi administratió költségeit hasonlítá össze a berlinivel, feledvén, hogy nálunk Bécsben centralva van az egész hadsereg administratiója, Berlinben pedig nincs. Kerkapoly aztán könnyen és rögtön kimutatá, hogy a porosz összes idevonatkozó költség közel 100 ezerrel fölözi a mienket s általában föltünteté azt, hogy ha a baloldali javaslat számítási hibái kiigazítatnak, akkor közel 5 millióval ajánl többet a bal, mint a jobboldal.

Annyira komikus eredménnyel végződött Ivánkáék és Perczelék ezen föllépése, hogy a „Fotografien“ írója méltán humorizálhatott a következőleg:

„Ghyczyék így számítottak: 73 milliót kívánnak; ebből 3 milliót bizonyosan csak kötekedésből kívánnak, ezt hát általán kitöröljük; továbbá meghagyjuk a hadügyminiszternek, hogy egy millióval vegyen be több jövedelmet; harmadszor miután 25,000 ló darabonként 40 ftjával adatott el, ez csak egy milliót tesz, de mi úgy látjuk, hogy 80 ftjával kellett volna darabját adni, tehát a hadügyminiszter a vásárlóktól szedje be utólag a 40 ftot, így is mindjárt egy millió megtakarítatik. Azután mi egy tétel-

ből a másikba áthelyezünk két milliót s ezzel ezt meggazdálkodjuk, de miután ezen tételből meg kitöröljük az egészet: ennél fogva az összes megtakarított summa 4 millióra megy. Végül különböző fölszerelési tárgyakra 100 ezer legénynél külön-külön 10 forintot kívánnak, — ezt mi kitöröljük, tizszer 100 ezer pedig tesz két milliót. — Ekként lön a 11 millió megtakarítása szerencsésen kihozva. Kerkapoly pedig bebizonyítja, hogy ezen módja a számításnak igen kedvező ugyan, hanem minden pontban sehogyse egyez meg Riese Ádám számtani szabályaival; például neki alapos kételyei vannak, hogy tizszer 100 ezer két millió volna s hogy egy és ugyanazon milliót kétszer lehetne kitörölni stb.“

Ugyan e munka szerzője, melyből ez idézetet vettem, kétségbe vonni látszik, vajjon a bábér, melyet Kerkapoly ekkor aratott, nem kölcsönzött vala-e? Mint tanár, mondja, kevés alkalmal birt arra, hogy katonai s illetőleg stratégiai ismereteket szerezhett volna; továbbá ilyes ismeretekbeni jártasságnak soha se mutatá korábban semmi jelét s végre naponként látták őt egy jól ismert első rangu katonai kapacitás társaságában.

Ezek ugyan nagyon bizonytalan alappal

biró körülmények különösen Kerkapolynál, hanem azért e nézetben nem maga volt az említett munka szerzője.

Kerkapoly ezen föllépésében nincs semmi ördögség. Ő Bécsbe menetele előtt a katonai szervezet körül birt már annyi általános ismerettel, a mennyivel kitünő dilettans birni szokott. Előadóvá választatása után azonnal hozzá fogott a tüzetes, a részletes tanulmányhoz. És pedig a következő renddel: először figyelemmel átnézé a miniszteri költségvetési javaslatot, ezzel megszerzé magának az egész bonyolult rendszer általános panoramáját. Azután összeveté e javaslatot a korábbi évek budgetével s a porosz és francia budgettel, egyszersmind az e nemzetek rendszereinek eltéréseit élesen megfigyelve. Ekkor már készen volt azon módosítások és javítások terveivel, melyeket hasznosaknak látott s melyeknek megvalósítását czélba vette. De mint óvatos államférfi, nem tartván elégnak az elméleti tanulmányt, minden egyes fontosabb positiót megmagyaráztatott magának gr. Schw..... porosz kapacitással, s egyszersmind a lehető módosítások felől is kikérte véleményét. Ez is meglevén, végre minden egyes positióra tüzetes fölvilágosítást vett a közös hadügyminiszterium

illető osztályfőnökétől. S midőn így minden oldalról biztosítá magát az iránt, hogy nem tévedhet, akkor bátran és határozottan állott elő gyökeres javaslataival. Hogy ő e különben roppant munkát pár hét alatt végezzé vagy végezheté, azon csak az csodálkozhatik, ki Kerkapoly észerejét nem ismeri. Igaz, hogy e napokban reggeltől késő éjszakáig volt elfoglalva, s könyvei és jegyzetei halommá szaporodtak — erről akkori látogatói tanubizonyságot tehetnek.

E roppant munka nem volt hatástalan. A következő delegáció elé terjesztett hadügyminiszteri budgetjavaslatban jelezve vannak azon üdvös reformok, melyek a hadsereg-szervezetnél vagy célba, vagy már foganatba is vétettek. E reformok első teremtójeül Kerkapoly tekinthető. S „ha — mint a ‚Fotografien‘ mondja — egy leendő háborúban az osztrák-magyar hadsereg harcckészebben s szervezettebben állhat szemközt az ellenséggel, az nem csekély részben Kerkapoly érdeme leend.“

E bécsi szereplése azt is eredményezé, hogy roppant észbeli s administratív képessége nemcsak a magyar, hanem a legfelsőbb, sőt külföldi körökben is figyelem tárgya lön.

Haza jövéen, egészen új tért, a pénzügyit

választá munkásságának. E még a katonainál is sokkal tágasabb mező még jobban megfelelt az ő tettvágának. Kiki emlékezik, hogy az 1868 nyarán tárgyalt pénzügyi javaslatok valamennyiének ő volt előadója. S jelentései, melyeket a jövedékek, fogyasztási adók s illetékek, továbbá az egyenes adókra vonatkozó törvényjavaslatok tárgyában bemutatott s a beszédek, melyeket e tárgyban tartott, külön-külön nagy becsű adalékok parlamenti életünk történetéhez. E beszédek és jelentések egyszersmind magokban rejtik a jövőendő pénzügyi reformok csiráit. Kerkapoly soha se volt nagyobb ura a véleményeknek, mint midőn e tárgyak kerültek szőnyegre, melyeket oly kevésbé ismer ex asse a ház tagjainak túlnyomó nagy része.

S ki azt vélné, hogy csak ezekkel foglalkozott, nagyban csalódnék. A törvénykezési eljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál ép úgy kijutott neki az oroszlánrészt, mint bárkinek. Horváth Lajos, Bónis Samu és ő volt azon trias, melynek mind az a jó köszönhető, a mely az említett törvényben foglaltatik. S ép ily figyelemmel vett részt a vasuti törvények tárgyalásában is. Lelkiismeretessége nem engedé, hogy törvényhozói tisztének hűségese teljesítésére mindent

el ne kövessen, a mire csak képes. S ezzel sok van mondva.

Midőn a törvénykezési eljárásról szóló törvényjavaslat megjelent, ő ezt 1868. év tavaszán szorgalmasan keresztül tanulmányozá s észrevételeit apróbb jegyzetekben megtette rá. De miután ő a törvénykezés szövevényeit gyakorlatban kevésbé ismeré, hogy biztosságot szerezzen magának véleménye helyessége felől, maga mellé vett Pápán két kitünő gyakorló ügyvédet s ezekkel együtt pontról pontra, §-ról §-ra ment át az egész javaslaton, megkérdezvén mindegyik pontnál az ügyvédek, s úgy ezek mint a maga észrevételeit összehozni s kiegyenlíteni törekedvén.

A mult országgyűlésen utolsó nagy műve s nagy beszédje a véderőre vonatkozó törvényjavaslat tárgyában készült s tartatott július hó végén. E beszéd egyike a legnagyobbszerűeknek, melyek valaha a magyar parlamentben elmondattak. Ennél tartalmasabb beszédet én sem 48 előttről, sem azóta nem ismerek. Ha soha több beszédet nem tartott volna, e beszéd maga is kevés számmal levő legnagyobb szónokaink közé emelné. Néhol, mint a nemzet missiójának s fennállhatása eszközeinek fejtegetésénél, a clas-

sicitas tetőpontjára lép s eszméinek gazdagságát és nyelvének báját semmi sem mulja fölül. Parlamentünk történetének írója e beszédnél valamikor édesen pihen meg egy pillanatra. A jelen országgyűlés fölrati vitáinál a szónoklat babérjait megosztá Horváth Boldizsárral, a honvédelmi budget tárgyalásánál a diadal dicsőségét megosztá gr. Andrássyval, de említett beszédjénél nem osztozott senkivel. E beszéd azon évnek történetében páratlanul áll.

Ez volt ez országgyűlésen hattyúdala. A beszéd után rögtön ágynak esett s betegsége közel félévig volt felette veszélyes. Csak rendkívül erős testalkata s romlatlan vére menté meg a haláltól. Egy éles halcsontdarabot talált elnyelni s az belein keresztül fúródva melle alatt jött ki, a legveszélyesebb gyuladásokat okozván utjában minden rétegen át. Balassa fölülmulhatlan keze őrködött fölötte a krízisek napjaiban s ezek elmultával Balassa is meghalt.

A betegség alatt készen volt a biztosan várt halálra. „Nem télek én a haláltól — ugymond egy alkalommal — az én életemben sem hézag, sem megoldatlan kérdés nincs, kötelességem hiven teljesítettem. Az elismerés hiányáról nem panaszkodom; az a részvét, melylyel betegségem

kísérik a legtiszteltebb egyének, engem teljesen megnyugtat.“

A Lipót-utca 44. sz. a. házában volt egy felette egyszerű, csaknem szegényesnek mondható lakása. Itt szenvedé végig a legnehezebb napokat. Egészsége alatt e lakás volt tanuja ernyedetlen munkásságának, innen járt ki sétálni kora reggelenként a Duna partjaira. E szobában keresé őt fel a birodalom két felének sok tekintélyes férfja. Ide jártak bucsút a miniszterium magasabb rangú hivatalnokai, kik utóbb már alig mertek fontosabb törvényjavaslatot kiadni kezükből a nélkül, hogy véleményét előre meg nem hallgatták volna. Míg volt ő az országgyűlésnek, akkor tűnt ki legjobban, mikor onnan hiányzott. A népnevelési törvényjavaslat tárgyalásának hallatlan zavarai, azon ellenzés, melylyel e törvény minden oldalról találkozik, meggyőződésem szerint mind elmaradtak volna, ha ő a tárgyalásokban részt vehet. Mert minden többi foglalkozása csak új szerep volt ránézve, e kérdésben tüntette volna föl évtizedeken át érlelt szakképzettségét.

Betegsége alatt egy volt tanítványa kisdéd virágcsokorral lépé meg. Örömmel fogadta.

„Lássa — szólt mosolyogva — e kis virág nem él már, és mégis sem színét sem illatát nem

veszté le s az embernek, ha csak beteg, már semmi haszna nincs.“

Mikor leggyöngébb volt, akkor látogatta meg egy izben Lónyay, ki pár nappal előbb érkezett meg Biarritzból.

Lónyay, hogy szórakoztassa a beteget, biarritzi élményeiről s arról beszélt, hogy egyfolytában három vagy négy nap alatt jött haza Biarritzból.

„Mégis csak prózai ember ez a Lónyay — szólt a beteg Lónyay távozása után — szentül hiszi, hogy engem, ki meg se tudok mozdulni az ágyban, mulattat azzal, ha elbeszéli, hogy három nap három éjjel utazik a vasuton és még sincs semmi baja.“

Fölgyógyulása után erősebbnek érzé magát mint valaha. De fölgyógyulása már összeesett az újabb képviselő-választásokkal.

Érdekes, mivel véle ő legjobban megjutalmazva parlamenti működését.

Valaki kérdé tőle az 1868-ik év tavaszán a pápai tanárságról lemondása után, minő állást fog ő jövőre elfoglalni?

„Nekem — szólt — csak két állás kínálkozik. Vagy az egyetemi tanárság, ha majd az egyetem felekezeti jellemét elveszíti s ehhez volna

legnagyobb kedvem, vagy az országos számvevőség elnöksége. Ez állás nem kínálkozik semmi dicsőséggel, de ez állásban végtelen hasznára lehet az ember az országnak, ha lelkiismeretesen jár el kötelmeiben.“

Két évvel később már nem érzé magát följogosítva ez állás elfoglalására. „Sokkal nagyobb tényezőjeül tekintetem — ugymond — az új állapotoknak, mintsem a számvevőségre félrevonulásom azt a gyanut ne költené, hogy tán a politikai actiótól s a felelőség alól akarom magam kivonni. A rendszer, mely általunk teremtetett, kötelességet szab rám is s én ennek szózatát nem utasítom el.“

A mult országgyűlés végével kitűnő állomások adtak rendelkezésére mind az igazság-, mind a pénzügyminiszter által, de ő határozottan elutasítá magától a gondolatot, hogy egyik vagy másik miniszteriumban helyt foglaljon. Én azon meggyőződésben vagyok, hogy ez elutasítás jó okai közt azon gyöngédségi tekintet is szerepelt, hogy az ő teljesen független gondolkozásával s az ő határozott, alkudni nem tudó modorával nem akará zavarba hozni azon minisztereket, kiknek egyikével esetleg tán összeütközésekbe is jöhetett volna, másika pedig alig állhatott volna

sokáig ellen az ő mindenestre érvényesülő túlbefolyásának.

Nem ismerem azon értekezés részleteit, melynek folyamában sikerült Andrássy grófnak őt rábírní, hogy a honvédelmi államtitkárságot elvállalja, sem azon indokokat, melyek Kerkapolyt erre elhatározzák, de azt hiszem, ezen indokok közt az Andrássy iránti tisztelet és barátság mély érzete, a hatáskör önállósága s tán alkalmazhatóságnak látszó férfiak hiánya nem utolsó szerepet játszott. A tán öntudatra sem vitt, de valószínűleg legmélyebb indok az lehetett, hogy Kerkapoly tettvágyát a kezdet nehézségei, egy semmiből tereintendő honvédelmi rendszer megalkotásának súlyos de nagy gondolata ingerlék föl. Mert ő azon emberek közé tartozik, kiket nem a munka fáraszt el s nem a föladatak nagysága lankaszt. A munka nehézsége, az ellenállások szívóssága, az ellentétek hatalma csak növelik kedvét, erélyét s szellemének rugékonyságát.

Kérdém egykor tőle, vajjon a tanári teendőök, vagy az államférfi munkái veszik-e inkább igénybe az ész megfeszített működését?

„Nehéz elhatározni — szolt — általában a törvényhozói és államférfiúi pálya könnyebbnek látszik, mint tanári pályám volt, de kétségtelen,

hogy egyes kérdések, minő a Határörvidék kérdése is volt. fölérnek a tudomány legnehezebb problémáival.“

Andrássy iránti tisztelete határtalan, a jövendő mesterének s a gondviselés férfjának tartja őt. „Nem érhetné e hazát — mondá egykor — nagyobb szerencsétlenség, mintha Andrássyt idő előtt veszítené el.“ Ennek a legnagyobb nehézségek közt is rögtöni találékonysága, finom és gyakorlatias észrevételei teljes bámulatát vívták ki.

Ezen nem csodálkozom. E két férfi kiegészíti egymást úgy a kedély világában, mint a felfogás és munka terén. Egyik az aristokrátiát, másik a demokrátiát képviseli, egyik mélyebb és szélesebb diplomáciai ismeretekkel, másik mélyebb és rendszeresebb tudománnyal bír. Egyik rögtönözve a szükség gyors fordulatai szerint teszi föl az államműködés helyes kérdéseit, a másik a tudomány és szó hatalmával kérlelhetlenül megoldja azokat. Andrássy az ideát, Kerkapoly a ratiót teremti meg. És ha beszélnek : a kellem és elmésség, a játszi humor és éles satyra, az ellenség zavarba hozása s vezérlovagjainak egymásutáni leküzdése Andrássyra vár s a komoly érvelés, az elveknek tárgyilagos feltüntetése, a tudomány segédeszközeinek a harcztérre vitele

s a megzavart ellenség tömeges szétverése Kerkapoly föladatát képezi. Andrassy a legnagyobb aggályokat is — és gyakran ő Felsége tanácsában — könnyű élczczel, találó hasonlattal, alkalmas példával üti el, Kerkapoly a magán dolgokat is rendszeresen, komolyan tárgyalja. A mely közjogi nehézséget e két férfi el nem oszlathat, egyik ő Felsége, másik ő Felségének tanácsosai előtt: az a nehézség mai napság eloszlathatlan. Jaj annak a magyar kormányoknak, melynek valaha e két ember képezi ellenzékét!

Egy a választások alatt készült népköltemény ekként énekli meg őket:

— Földerült a királynak arcza,
Bölcs Deák Ferenczet magához hívatta,
S szólt: „édes hű szolgám, értem sokat tettél,
Tölem nagy jutalmat te kiérdemlettél.“

„Kivánj tölem bármit, szívesen megadnám,
Országomnak felét bizony nem sokallnám.
Ha kell koronámnak legragyogóbb gyöngye,
Szólj, tenéked adom országomnak bölcse.“

Bölcs Deák így szóllott: „én uram királyom!
Koronádnak gyöngyét bizony nem kívánom.
A mit Isten adott, elég lesz az nékem,
Elélek én holtig fekete kenyéren.“

„De van a nemzetnek egy kedves emléke,
A dicső honvédnév most is él szívébe,
Százezer honvédjét add vissza királyom,
Jutalmul tetőled én csak ezt kívánom.“

„Volt a honvédségnek egykor sok vezére,
Bízd uram azt mostan két ember kezére :
Kettőre, a milyen a nemzet javából,
Andrássy Gyula és Kerkapoly Károly.“

„Mindkettő barátom, fiam is lehetne,
Mindkettőnél biztos tudomány és elme.
Ért amaz idegen nemzeteknek nyelvén,
Nem teher a munka emennek nagy lelkén.“

„S ha majdan a sírnak rám borúl homálya,
S elköltözöm dicső apáim honába :
Bízd uram ő rájuk a nemzetnek sorsát,
Akkor lesz virágzó ez a Magyarország.“

Igy szólt s mint az eső a jó föld színére,
Ugy esett e beszéd a király szívére.
És felelt a bölcsnek két kezét megfogván,
„Legyen meg kéréseid én hűséges szolgám!“

Én is azt hiszem, e vers közel jár az igazsághoz, s e két férfi nagy hatással bír a nemzet jövőjére.

Kerkapoly, mint honvédelmi államtitkár, teljesen önállólag szervezte a honvédséget. Az érdem s felelősség teljesen az övé. Minő eredménye lőn e téren munkásságának, ismeri a nemzet

De ismeri az ellenzék is. Tán Kerkapoly az egyedüli, kinek ellenében az ellenzék nemcsak elismeré, de ki is mondá a mea culpát. Olvasni kell Jókainak és Csernátonynak a honvédelmi budget idej martiusi tárgyalása alkalmával tartott beszédeit s irt cikkeit. Meg kell vallani, hogy Csernátony itt is nagyobb igazságszeretetet s több férfiaságot tanusított mint Jókai.

Kerkapoly szónoklatáról még korai beszélni. O mint szónok sem nem állapotott még meg, sem teljesen ki nem képződött. Eszméinek végtelen gazdagságát nem képes még annyira rendezni, hogy beszédei egészökbén classicusoknak volnának mondhatók. Az ellenzék sophistának tartja. De kísértse meg valaki publicistikai iratainak s országgyűlési beszédeinek pártindulatoktól ment bonczolását, kénytelen lesz megvallani, hogy egy szónokunk sincs, ki annyira a dolog természetéből meritené érveit, mint ő. S ez legnagyobb hibája is. Az igazság keresése gyakran okoskodóvá teszi s a helyzet érveit nem képes még ugy kizsákmányolni, mint Kossuth vagy Deák. Ha Deák a centrum, Kossuth az egyik, Kerkapoly a másik végletet képezi. Kossuth mindig a helyzetből táplálja szónoklatát s azért megváltozott helyzetben és nézetekkel beszédei él-

vezetlenség, de saját koruk és helyzetükben felülmúlhatlanok. Kerkapoly mindig a dolog természetéből indul ki s azért idők folytán beszédei csak alapos értekezések gyanánt fognak tekinteni, de értéküket nem veszítik el. Ez egyoldalúságoktól teljesen ment Deák.

De Kerkapoly folyton előbbre megy s közelget a legmagasabb cél felé. 1868 júliusi beszéde, 1869 májusban az adresse-debatte alkalomával tartott szónoklata, s végre az idei martiusi beszéde igazolják ez állításonkat. Eddig rideg és abstract eszméit mindinkább kezdi a helyzet és viszonyok mezébe öltöztetni, s ha e fermentation szerencsésen keresztül mehet, nem félek kimondani, hogy újabb parlamenti életünk legnagyobb szónoka álland előttünk.

Készülni soha se szokott egy beszédére is és azt nagyon jól teszi. Készített beszédei az ész fegyvereivel megtámadhatlanok, de hidegek s tán hatástalanok lennének. Rögtönzött beszédekben is azok a legszebb részek, melyeket észjárásának s nyelvének alig utolérhető gyorsaságában a szónoklat heve szül. Támadásai oly sokoldalúak és oly hevesek, hogy ellenökben Ghyczy és Tisza rendesen nem védelmezik magukat más-ként, mint agyonhallgatással. E két vezérférfit

mindenkivel inkább szeret szembeszállni, csak Kerkapolyval nem. Alig is lőn ő még a parlamentben megtámadva. Ellenben az ellenzéki lapok hasábjain *minorum gentium* legénykéek gyakran bekapcsolózkodnak s leginkább azt szeretik feszegetni, mihöz nem érts miben nincs jártassága.

Pénzügyminiszterré kineveztetésénél is előre várható volt a chorus, hogy e szakban teljesen járatlan. Azt hiszem, elég udvarias lesz az ellenzék aggályait rövid időn eloszlatni, miután előttem kétségtelen, hogy kivált az adóreform kérdései előtt legalább is oly tisztán állanak, mint Lónyay előtt.

Mindezekről azonban korai az elmélkedés. Egy igénytelen megjegyzést mégis merek kockáztatni. Ha a magyar bank fölállítása absolute lehetséges, Kerkapoly föl fogja állítani — de az Eszterházy-képtár aligha külföldre nem vándorol. *Vederemo.*

Mult országgyűlés a'atti nevezetesebb czikkeit és beszédeit „Publicistikai dolgozatok” czím alatt adta ki, hálajelül volt választóinak.

Midőn az enyéngi kerületben megbukott, valaki figyelmezteté: „Lám, e munkát hiába adtad ki az enyéngieknek.”

„Nem hiába; — felelt — tartoztam ezzel azoknak, kiknek országgyűlési szereplésem köszönhetem. Ez a legkisebb s nem utolsó hálám irányukban.“

— — Így lön a pápai igénytelen tanár pár év alatt képviselő, országos szónok, honvédelmi államtitkár s a magyar királynak pénzügyminisztere, így lön a szobatudós — államférfi.

Midőn még kis gyermek volt s anyja Pápára küldözé tanulni, a megyeszerte tekintélyes szentgáli bíró azt mondá anyjának :

„Miért taníttatja hugomasszony azt a gyereket, miért vesződik annyit vele, lám én se tanultam, mégis szentgáli bíró lett belőlem s a viczispán is leveszi előttem kalapját, sohase lesz abból ilyen tekintélyes ember, ha fiscalis lesz belőle!“

Ha e jó öreg-bíró most is élne!

DE BALLAGI GÉZA.

14134

Aigner Lajos kiadványai.

(Pest, váci-utca 18. Nemzeti szálloda.)

Lehet-e reformpárt? Ára 40 kr.

Oesterreich-Ungarns Neutralität in einem künftigen Kriege; besprochen mit Hinblick auf die Arkolay⁷sche Brochüre; von einem Huszáren. Ára 80 kr.

Az egyház és a házasság. Egyháztörténeti tanulmány, tekintettel a polgári házasságra. Irta egy pap. Ára 60 kr.

Die Katholiken-Autonomie in Ungarn. Wesen, Geschichte und Aufgabe derselben. Dargestellt von Professor Johann Heinrich Schwicker. Ára 1 frt.

Az emberi nem mivelődési története. Irta Torkos László. Ára 1 forint.

Ungarn in der Realunion. Von Julius Schvarcz. 1. Lieferung. Ára 80 kr.

A felekezeti iskoláztatás veszélyei és közoktatási törvényünk hiányai nevéleszeti, társadalmi és politikai szempontból. Irta Bánhegyi István (tanfelügyelő). Ára 1 frt.

Egy pár szó a katolikus autonomiáról hazánkban. Irta Simonyi Iván. Ára 45 kr.

Gróf Széchenyi István viszonya az 1848-iki törvényes átalakuláshoz Pócsi Zombath M.-tól. Ára 60 kr.

A magyar mezőgazdaság. Irta Dr. Ditz Henrik. Magyarra fordította Halász Gábor. Ára 4 frt.

A zsidó eskü multja, jelene és jövője. Irta Löw Lipót. Felolvastatott a m. t. akademiában. Ára 80 kr.

Kísérlet a katolikus egyházi autonom-szervezet kérdésének megoldása iránt. Irta Zoványi Mihály. Ára 80 kr.

Nagy szellemek. Irta Szana Tamás. Tartalom: Leopardi. Poe Edgar. Burns. Tegnér. Heine. Lenau. Ára 1 frt. 50 kr., angolvásznon-kötésben 2 frt. 20 kr., aranymetszéssel 2 frt 60 kr.

Párisból. Irta Asbóth János. Második kiadás. Tartalom: Napoleon napja. A crinolin. Mlle Thérèse. Jardin Mabille. A Louvre gyűjteményei. Rouge et Noir. Ára füzve 80 kr., vászonkötésben 1 frt. 40 kr.